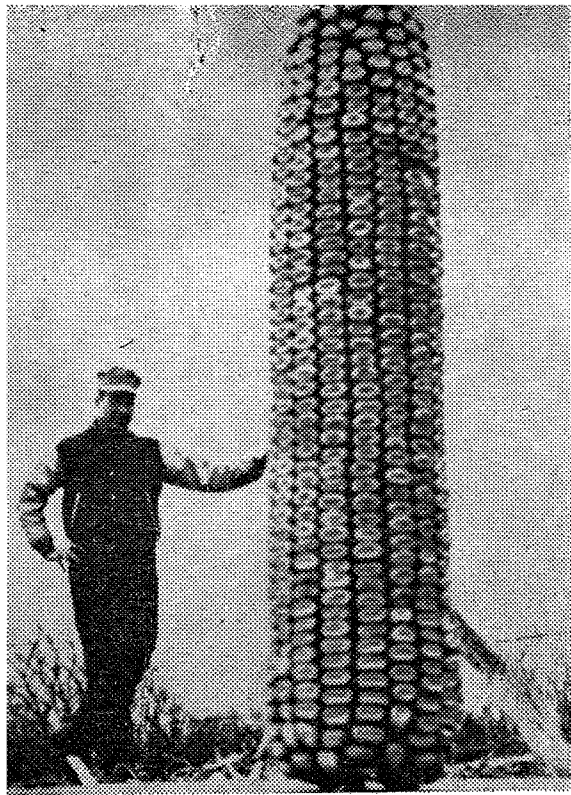

MENS en Wereld

Eenzaam en verlaten

Omstreeks het begin van de nieuwe eeuw schreef de Engelse sociale Jules Verne, H. G. Wells, een roman, „Het voedsel der goden”. Door bepaalde methoden ontstaan er rassen van reuzen, niet alleen planten en dieren, maar ook mensen.

Door het voedsel „herakleofobia IV” begint het abnormaal grote geslacht.

Wells slaagde erin, zoals in bijna al zijn boeken, het fantastische Jules Verne element te verbinden aan een diepzinnige en fascinerende sociale problematiek. Ik heb wel eens gehoord, dat hij met de reuzen het opkomende socialisme bedoeld zou hebben, ook zou de Bovenmens van Nietzsche niet aan Wells zijn voorbijgegaan en ook is het denkbaar dat met de reuzen de robots der toekomst bedoeld waren. Hoe het zij, het was — en is nog — een bijzonder boek en het is alleen maar spijtig dat jongere generaties Wells niet meer lezen.

Aan dit boek dacht ik bij het zien van deze foto. Ondenkbaar is het niet, dat men door bepaalde bestralingsmethoden zulke kolven, zulke kolen, zulke varkens, zulke mensen kweekt en als verworven eigenschappen erfelijk mochten blijken, dan zou een reuzen flora en fauna de aarde kunnen gaan bewonen.

Eerst nog met een kennelijk militair doel, later zo maar gekweekt, omdat die mensen ook zes keer zo veel konden genieten en zes maal gelukkiger zouden zijn en zes maal zoveel schuldgevoel konden hebben. In ieder geval, stof tot fantasie in overvloed.

Maar als u goed kijkt ziet u dat de foto bedrog is. De man staat niet naast de kolf, maar 5 meter er achter. Dus heel de wereld van het voedsel der goden zakt in elkaar. Een hele rust.

Voorlopig blijven de mensen klein en de maïskolven kleiner. Voorlopig blijven de mensen meestal zelfs buitengewoon klein ondanks de opgeblazenheid van velen en ondanks de goede voornemens die in deze dagen in de hoofden van velen zo getierd hebben. De roeping om mens te zijn, die prachtige leuze van Multatuli, is maar een uiterst zwak geluid voor bijna allen. Maar leest u eens of nog eens Wells' Voedsel der Goden. U zult er geen spijt van hebben.

Radio en dagblad gieten dag in dag uit de afschuwelijkste berichten over ons uit; dreigende atoombommen, receptie-redevoeringen van Chroesjov, spoorwegrampen, hongersnood, autobotsingen, raketten met bommen, grensincidenten. De luisteraar, de lezer wordt immuun. „Tsjonge, mag ik nog een kop thee” is de ochtendreactie. En iedereen die zegt, dat het altijd zo geweest is, bazelt. Wel de kinderen in het kokende water, wel de hongersnoden, wel de grensincidenten en erger maar niet deze onvoorstelbare combinatie van alles wat er maar vreselijk en angstig is.

Sensatie moet sterker worden wil het sensatie blijven, wil het, als verdovende middelen, de werking niet verliezen. De koppen worden groter, de geluiden harder en sneller, alle ellende van de wereld wordt, als nicotine of alcohol straffer gemaakt tot de mens barst of totaal onverschillig wordt. Zenuwenoorlog en zenuwenvrede.

Zo komt het maar hoogst zelden voor, dat men, na het lezen van een bericht, stil wordt en niet verder jakkert met de ogen. Zo'n bericht waar menselijke tragiek je tegemoet sprong stond laatst in de kranten. Twee dames, schoonzusters, wonend in Utrecht, de een 67, de ander 70, stierven korte tijd na elkaar. De ene na een hartaanval, de ander, geheel hulpbehoevend, werd dood in de kelder aangetroffen. Aangetroffen na veertien dagen wel te verstaan. Een zwager wilde de vrouwen opzoeken, werd niet opgedaan en toen vond men

de lijken en de kranten van een veertien dagen op de mat. Misdaad is uitgesloten. Het wordt aan uw voorstellingsvermogen overgelaten u in te denken... Het waren twee vriendelijke dames, zij stonden goed bekend in de buurt, vijanden hadden zij niet.

★ ★ ★

Het gegeven is te gruwelijk voor een novelle, voor een film, dit drama van de verlatenheid, van de eenzaamheid. Ik vraag mij af of dit vereenzamingprobleem altijd zo nijpend, zo intens is geweest. Ik meen van niet; kleine huizen, andersoortige gezinnen, losgeslagen zijn van alle vroegere bindingen. Hoe dan ook, deze dood treft als een zweeps slag. Alles wordt op het hoogste niveau besproken, de cultuur krijgt een functie die vroeger alleen aan kanonnen gegeven werd, maar de eenzaamheid grijpt om zich heen, menselijke verbondenheid verijlt. De meeste mensen hebben geen tijd om gewoon een ander iemand eens op te zoeken b.v. omdat zij in tal van commissies zitten, die het bejaardenprobleem bestuderen.

En om nu niet te eindigen met een soort kerstpreek even afgesloten en traditioneel als al dat soort woorden; gaat u in het nieuwe jaar eens na welke oude en jonge mensen, gezonden en zieken door uw bezoek de eenzaamheid, voor kort, wat kunnen verdrijven. Laat u er gerust een vergadering, een rapport, een krant, een lezing voor lopen. Denkt u maar eens aan dat bericht uit Utrecht.

B.

KRITISCH ALLERLEI

Ds. J. J. Buskes en ds. A. de Wilde hebben in het hervormde blad „Woord en Dienst” een vrij felle discussie gevoerd over „de volstrektheid der Godsopenbaring in Jezus Christus”. Deze gedachtenbotsing is ook voor ons zo interessant, omdat daarin twee vrijwel diametraal tegenover elkaar staande richtingen in de NH-Kerk tot uiting komen — de orthodoxe en vrijzinnige — die elkaar vermoedelijk de komende jaren nog feller, zullen gaan bestrijden in verband met het steeds scherper zich aftekenende vraagstuk van de kerkelijke leertucht.

Buskes wil over die „volstrektheid der godsopenbaring in Jezus Christus” een duidelijk synodaal antwoord. „Hierbij zijn naar mijn overtuiging de fundamenten van de kerk in het geding,” schrijft hij, „wie een bijzondere, bovennatuurlijke, voor alle tijden en alle mensen geldende openbaring, gelijk die ons in de bijbel betuigd wordt, afwijst, wie zijn geloofswaarheid onmogelijk zonder meer uit de bijbel kan afleiden en zich het recht voorbehoudt in prediking en onderwijs dit bijbels getuigenis uit andere bronnen aan te vullen of te verbeteren of te weerspreken, tast de fundamenten van de kerk aan.”

Wat Buskes wil? Hij voelt „alles vóór judiciële leertucht” (waarbij de synode een uitspraak doet pro of contra een bepaald theologisch probleem. red.), „maar bitter weinig voor justitiële leertucht” (waarbij de synode als rechter optreedt en hem, die afwijkende meningen heeft, kan straffen. Red). Hij wil — om het nog eens duidelijker te laten uitkomen — dat de synode over „de volstrektheid der Godsopenbaring in Jezus Christus... een oordeel uitspreekt, dat voor geen tweërflei uitleg vatbaar is.

Daartegen nu neemt ds. De Wilde met kracht stelling. „Omdat ik opkom voor de vrijheid der theologie ben ik huiverig ook voor judiciële leertucht — tenzij ten aanzien van heel krasse dingen van urgente aard, zoals in de bezettingstijd.” Hij waarschuwt o.m. tegen een tweede Dordrecht — hoewel hij zegt ook daarvan de lichtzijden te zien — en stelt dan Buskes de volgende ondubbelzinnige vragen: „Je wilt toch niet in ernst, dat de synode tegenover de zee van speculaties, romans, films, hoorspelen en preken, die zich in dit tijdperk van kunstmanen, raketten en pogingen tot interplanetair verkeer bezighouden met mensheden op andere planeten, plechtig zou gaan verklaren, dat onze mensheid de enige is, of dat, mochten er andere zijn, de openbaring ons geschonken in het groot heelal nergens een analogie heeft? Of dat de godsdiensten der volken alleen maar doling en bedrog zijn en dat God

daar niets goeds mee voor heeft. Waar haal je de moed vandaan?”

Er valt geld te verdienen: het Amerikaanse leger heeft grote sommen geld ter beschikking gesteld van uitvinders, die het een „absoluut dodende straal” kunnen leveren. Hij moet „hanteerbare afmetingen” hebben, lezen wij in het Nieuw Utrechts Dagblad, en een reikwijdte van 450 meter. Voor de „voortstuwing ervan mag geen bijzondere energievoorziening worden geëist.”

Soms denken wij wel eens, dat er op sommige ministeries, daar en hier, ambtenaren zitten die de jongenskiel nog niet zijn ontgroeid. Bij het schrijven van het boekje „Uitvindingen, die de Amerikaanse strijdkrachten nodig hebben,” heeft één meneer kennelijk zitten dromen met „De meester van de Blauwe Vlag” van Paul d'Ivoy in zijn handen. Realistisch-wantrouwende „voorstanders” van wapeniging — enthousiaste voorstanders zal men zeker in onze kring nimmer aantreffen — zowel als idealistische tegenstanders zijn het zeker over één ding eens: dat het wapenbedrijf, dat alle militaire aangelegenheden harde zaken zijn. Dat genietend fantaseren op dit terrein uit den boze is. Het heeft er alle schijn van, dat in het Pentagon — en eveneens in andere militaire hoofdkwartieren in west en oost — nog te veel „specialisten” zich daaraan overgeven.

Dergelijke lieden schijnen weinig gevoel te hebben voor de supertragiek, waarmee zij hun spel spelen. Alsof er nog geen tragiek genoeg is, in onze directe omgeving, dagelijks te constateren voor wie daarvoor oog heeft. Vóór ons ligt 't uitvoerig verslag van de rechtszaak tegen een Haagse politieagent, die in een vlaag van razernij zijn vrouw doodschoot. Voor de rechters verscheen geen woesteling, geen roekeloze speler met geweld, maar een gebroken man, die zijn huwelijk langzaam had zien kapot gaan, die al elders was gaan wonen om zijn kinderen niet te doen opgroeien in de sfeer van eeuwige ruzie tussen man en vrouw, en uiteindelijk toch het laatste restje beheersing had verloren en daardoor zijn partij in het spel, dat leven heet.

Eens zijn deze, nu gestorven, vrouw en die ingesloten man toch samen naar het stadhuis gegaan omdat zij geloofden, elkaar gelukkig te kunnen maken. Eens is er, als nauwelijks zichtbare crackelé, die kleine scheur ontstaan, die openbarstte tot een onoverbrugbare kloof. Vrouw en man hebben jarenlang in een hel geleefd, de de man — en zijn kinderen — blijven daarin achter. Afschuwelijke, helaas te overdadige tragiek, waartegen wij veelal volslagen machteloos staan, hoe vaak ook we ermee worden geconfronteerd.

Er is een anderssoortige tragiek, die even overdadig is, en waartegen wij in het algemeen ook weinig uitrichten: de woningnood. Onnodig te zeggen, hoevele gezinnen — vooral jonge — daardoor kapot dreigen te gaan of al ernstig ontwricht zijn. Als we dan lezen, dat er lieden zijn die deze nood misbruiken om er financieel beter van te worden, die schier hopeloos op laaghartige wijze oplichten, dan stijgt een felle woede in ons op tegen dergelijke menselijke hyena's.

Het foeffe, waarvan deze oplichters zich bedienen, is veelal even eenvoudig als geraffineerd: ze bieden, per advertentie, een woning in huur of te koop aan, en vragen een waarborgsom of sleutelgeld. Als het geld eenmaal binnen is horen de woningzoekenden niets meer van de „verhuurders” of „verkopers” totdat hun blijkt, dat zij bedrogen zijn. In het algemeen variëren de straffen, die dat krapuul worden opgelegd, rond een jaar gevangenisstraf. Hoezeer wij ook voorstanders zijn van een humaner strafstelsel, voor dergelijk uitvaagsel zouden wij een uitzondering willen maken...

Dit is, wij zijn het ons bewust, voor een groot deel een vrij pessimistisch, misschien ietwat „zuur” Kritisch Allerlei. Komt het, omdat er toevallig(?) zoveel nare berichten op onze tafel kwamen? Misschien: er ligt nog één, dat wij niet willen negeren. In het voorjaar hebben enkele Zandvoortse rechercheurs twee Amsterdamse jongemannen op een uiterst hardhandige wijze „ingerekend”, omdat deze zich niet zonder meer aan een verhoor-opstraat of arrestatie wilden onderwerpen. Zij vroegen, waarvan men hen verdacht en bovenal: zij eisten — wat hun goed recht is — dat die agenten-in-burger zich legitimeerden. Het enige gevolg van hun verzoeken was een pak slaag, op „het bureau” door één rechercheur nog eens op krachtdadiger en „vakkundiger” wijze op één der jongens herhaald. Achteraf bleek alles „op een vergissing te berusten.” De rechercheur moest terecht staan; er werd drie weken tegen hem geëist.

In zijn requisitoir onthulde de officier van Justitie, dat die loshandige rechercheur — lang voordat hij bij de politie kwam — al twee keer was veroordeeld wegens mishandeling. Toen wij dit lazen

stegen onze toch al niet geringe verbazing en verontwaardiging tot kookpunt: hoe is het in naam van het recht mogelijk, dat „een dergelijk onbeheerst man” — zoals de officier die ex-rechercheur noemde — met een dergelijk donker gekleurd strafregister bij de politie kan worden benoemd? Toegegeven: hij behoort tot de uiterst zeldzame uitzonderingen, maar juist bij de politie zouden die nimmer, mogen voorkomen. Minister Samkalden late eens uitzoeken, wie verantwoordelijk is voor een dergelijke benoeming.

En dan nog een goed bericht: het instellen van de maximum-snelheidsgrens voor auto's en motorfietsen heeft voortreffelijke gevolgen. Uit alle steden komen berichten over sterke afneming van het aantal ongelukken. Zonder twijfel is zeker op slag het aantal ongelukken-met-dodelijke-afloop met tientallen procenten verminderd.

Wij hebben nog niemand gesproken die klaagde: „Ik ben te laat op mijn werk — op een vergadering — op het congres — bij m'n bridgeclub — thuis (doorhalen wat niet is gewenst) gekomen? Zou dan toch die eeuwige haast iets opgeschroefds zijn?”

Op 9 november uitten wij onze vreugde over het slagen van de nationale woningbouwlening, die in plaats van de beoogde 100 miljoen 394 miljoen opbracht. Wij meenden — in ons wellicht overgroot optimisme — dat het merendeel der beleggers niet afgevlogen was op de zes procent rente, maar „medestrijders” wilden zijn tegen „volksvijand nummer één”.

De heer J. H. Homburger blijkt een pessimistischer — of realistischer? — kijkt te hebben op deze materie. Zijns inziens heeft die zes procent wel degelijk de boordenvolle honingraten op snoeplustige beren. Hij toont aan, dat grote bedragen zijn weggehaald bij de spaarbanken — die veel lagere rente uitkeren — om geld te hebben voor de woningbouwlening. En hij voert, in zijn bijzonder instructieve brief, zoveel argumenten vóór zijn standpunt aan dat wij onze zekerheid in twijfel hebben zien verkeren. Alleen is — net als in de legende van Pandora — de hoop gebleven: de hoop dat wij toch gelijk hebben. Want het is zo plezierig een optimistische visie op je medemens te hebben. Hoewel...

UTRECHT: BEMUURDE WEERD

Het water stroomt nog door dezelfde sluis
Als toen, en maakt het eendere geruisch.

De huizen aan de waterkant daarneven,
Zijn feitelijk onaangeroerd gebleven.

Alleen nabijer is, voor wie ze ontvlood,
De zekerheid van de imminente dood.

J. C. Bloem. Uit „Afscheid”, uitg.: Het Nieuwe Voorhout, L. J. C. Boucher, 's-Gravenhage 1957.

VLAANDEREN

op zijn grootst

„Wij willen Vlamingen zijn, om Europeërs te worden.” Het is het wachtwoord waarmee August Vermeylen in 1900 het enge particularisme van de Vlaamse Beweging trachtte te doorbreken, maar weinig heeft hij toen kunnen vermoeden op welk een grootse wijze deze leuze tot werkelijkheid gemaakt zou worden. Dit gebeurde op schilderkunstig gebied voornamelijk door drie schilders, Constant Permeke, Gust de Smet en Frits van den Berghe, die tijdens en onmiddellijk na de eerste wereldoorlog hun eigenlijke, en wel expressionistische, vorm vonden. Zij onderscheidden zich van de expressionisten in andere landen doordat zij als kunstenaar verbonden bleven met het volk waaruit zij voortgekomen waren. In hun levensstijl (zeker geldt dat voor de twee eerstgenoemden) waren zij „mensen van te lande”, die deel hadden aan het eenvoudige leven om hen heen, zijn genoegens, zijn feesten en verdrietelijkheden, die het werk kenden en de akkers en de geweldige luchten daarboven. Met hart en ziel hebben zij het leven in zijn typisch-Vlaamse verschijningsvorm liefgehad. Zij hebben het gebeeld, warmbloedig, kernachtig, groots, en zij konden dat doen, doordat zij het vermogen hadden om in het kleine, beperkte leven om hen heen met zijn dagelijks-heden en geringe voorvallen de manifestatie van het Leven in zijn eeuwige op- en neergang te zien. Daarom werd hun expressionisme geen kreet van vertwijfeling, geen uiting van levensonlust en geen stormloop tegen oude cultuurwaarden, het was en bleef een hymne aan het leven, aan zijn macht en zijn rijkdom, zoals Vlaanderen er nog geen had voortgebracht.

Hoezeer deze algemene kenschets ook voor Constant Permeke (1886-1952) geldt, blijkt uit de overzichtstentoonstelling, die thans van zijn werk in het museum Boymans te Rotterdam te zien is.

Wilt ge een schilder in zijn dagelijkse handel en wandel, in zijn onbewuste voorkeuren leren kennen, dan moet ge zijn tekeningen en schetsen zien, de krabbels die neergeworpen werden op het papier, omdat een moment uit het vervlietende leven, bij verrassing betrapt, vastgehouden moest worden. Van zulke schetsen, grote en kleine, geeft deze expositie er tientallen, die nooit eerder te zien waren. Ze zijn altijd naar mensen uit het volk, vissers en boeren, vrouwen in hun dagelijkse doening, vol koppige levenskracht, en gedaan met de drastisch-samenvattende omtreklijn, die aan die andere grote, Pieter Brueghel, herinnert. Maar ze blijven een terzijde, onmisbaar voor de kennis van de Umwelt van de schilder, een neerslag van zijn diepste en centrale beleving zijn ze niet. Die is te vinden in zijn ruige en grootse landschapsschildering, zijn zeegezichten, zijn elementaire verbeeldingen van het leven der vissers en boeren.

Men heeft wel eens de opmerking gemaakt dat de kunst van Permeke het spirituele niet kent. Tot op zekere hoogte is dit juist. Zijn wereld is zwaar, dicht en duister, een wereld vóór de bewustwording, soms overgloed door een eerste, aanbreekende dageraad. Zijn landschappen en zeeën onderscheiden zich niet door een heldere ordening, ze roepen een wereld op vol blinde barning waarin een schepping bezig is zich te voltrekken. Zijn luchten zijn geen uitdrukking van 's mensen oneindigheidsverlangen, in zijn verten wordt de aarde niet immaterieel

onder een vloed van zinderend licht, zijn horizonverten zijn geheimzinnige verdichtingen der materie, krachtreservoirs waarin de stuwing begint, die het gehele doek doortrekt.

En om dit krachtreservoir en deze stuwing is het de schilder juist te doen. Want hij ziet de verschijningen der natuur niet in hun gevormd-

door

P. C. J. Reyne

heid, zijn aanschouwen is een communie waardoor hij verzinkt in de ervaring van de elementaire stuwkracht van het leven, dat voorttrot en steeds weer andere mutaties, andere vormen aan de oppervlakte drijft. Het is bij zijn schilderijen, of de machtige golf van het leven zich door die communie ook door hem heen begon te heffen, en hij de vormen kon neerschrijven in het grote, ruige handschrift der zichzelf vernieuwende, altijd nieuwe vormen scheppende natuur. Zo is ook zijn kleur, komend vanuit de diepte, en de doffe macht van zijn aardbruinen, zwartgroenen,

smokerige grijsen en trage witten is nog eens de wijze waarop de natuurlijke vormkracht door de schilder heen naar buiten breekt. Voor een doek van Permeke kan men inderdaad de indruk krijgen, dat de persoonlijke scheppingskracht van de schilder de onmiddellijke voortzetting is van de onpersoonlijke, dat de natuur zich door de schilder heen onthult als het principe der eeuwige wording.

De zeeën, de landschappen, de boeren, ze zijn alle de verzinnelijking van het geweld der onpersoonlijke scheppingskracht.

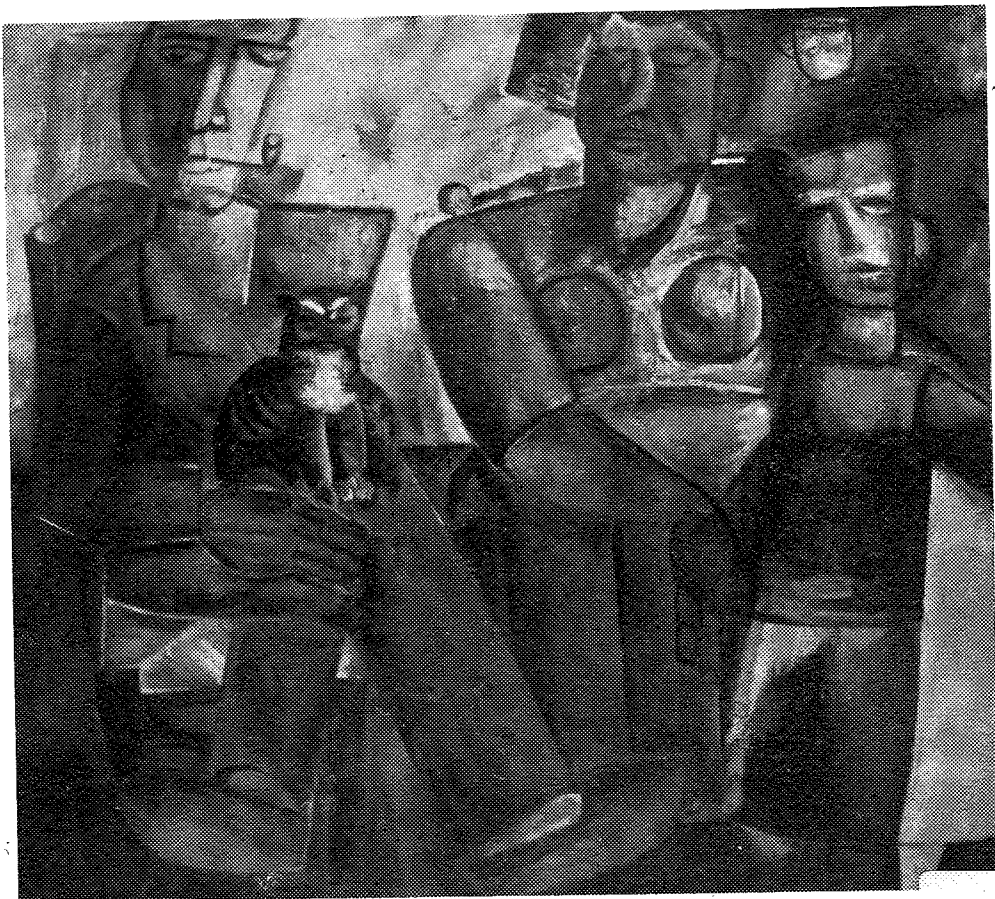
De lege en duistere zeeën stromen met een brede, langzame beweging, die van ver komt, ze zijn nauwelijks water meer, maar trage, dichte materie, zich hier en daar heffend tot een golf, die verder stuwt en plotseling breekt in een schuimplek, wit fosforescerend in de schemering. Een nieuwe vorm, blind en ongeweten opgestuwd uit de onmetelijkheid van een voorwereldlijke zee.

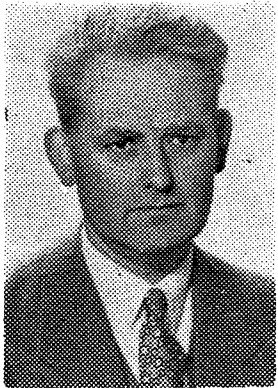
Zijn boeren en vissers hebben geen andere betekenis. Groots en gesloten rijzen ze op als onbehouden brokken blinde kracht, omhooggestoten uit de donkere bedding van het levende; dof leven, dat zich opstuwt tot deze mutaties, doch nergens stijgt tot de helderheid van het bewuste.

Ze vertegenwoordigen geen oordeel over het leven, ze zijn in hun barbaarse grootheid het levende zelf, traag, vruchtbaar, en ze stellen de simpele handelingen van het leven: het werken, het rusten, het zich voeden, in een oud en elementair verband.

In de naakten schijnt de stuwing meer tot rust gekomen. Geen oppervlakkige bekoring en zeker niet wat men in den wandel charme noemt, maar vrouwen als heuvellanden met de wijde golving van hun leden, machtige concentraties van leven, dat zij dragen en verder geven.

Laethem, Ostende, Jabbeke, het is een klein hoekje van de Vlaamse vlakte, een stukje grond met kleine aan de aarde gedoken mensen, maar het werd door Permeke gezien als een openbaring van de oerkracht van het leven. Onder zijn hand werd de provincie tot wereld.

Garnt Stuiveling

vijftig jaar

De redactie van M. en W. verzocht mij, iets te vertellen over de huldiging van Garnt Stuiveling, die op 21 december j.l. de vijftigjarige leeftijd bereikte. Ik doe dit aarzelend, omdat ikzelf hierbij betrokken was, doch anderzijds graag, omdat het nu eenmaal Stuiveling betreft.

Nu zijn huldigingen in de letterkundige wereld aan de orde van de dag, doch de minimumleeftijd is eigenlijk zestig. Dit is een ongeschreven wet. Waarom bleek ditmaal een halve eeuw reeds voldoende om een auteur in het zonnetje en de bloemen te zetten? Ik weet het niet, maar ik vermoed dat dit nu eens een prachtige aanleiding was om dankbaarheid te betuigen aan iemand die dag in dag uit, jaar in jaar uit een ongelooflijke hoeveelheid werk verzet in dienst van de vaderlandse letteren. Het mag dan waar zijn dat Stuiveling een vooraanstaande figuur is in het Humanistisch Verbond (en bovendien de meest geliefde spreker!), en dat hij daarnaast in zijn politieke partij nog een bescheiden rol vervult (hij is b.v. raadslid in Hilversum), zijn voornaamste functies verricht hij toch in het letterkundig leven. Zijn eigenlijke beroep is hoogleraar in de Nederlandse letterkunde en in de taalbeheersing aan de Gem. Universiteit te Amsterdam; daarnaast is hij letterkundig redacteur van de Vara, hetgeen hem o.m. de verplichting oplegt, wekelijks een boek te bespreken. Dat hij dit laatste op een eigen manier doet, geheel afwijkend van de zo populair geworden boekbesprekingen van dr. Ritter, bewijst zijn oorspronkelijkheid. Hij hanteert de voorzittershamer van de Vereniging van Letterkundigen, het Multatuligenootschap, het J. I. de Haagenootschap, de Henriette Roland Holst-stichting, de sectie Letterkunde van de Conferentie der Nederlandse Letteren en de Culturele Commissie van de P.v.d.A. Vice-voorzitter is hij van de Raad voor de Kunst, het Letterkundig Museum en de Staatscommissie voor esthetische vorming van de jeugd. Van verschillende andere commissies en jury's maakt hij deel uit. Hij is redacteur van Het boek van nu en van het Nieuw Vlaams Tijdschrift en letterkundig medewerker aan dagbladen en andere periodieken. Als literair-historicus heeft hij vele werken op zijn naam staan, die niet alleen zeer helder geschreven zijn, maar ook stuk voor stuk nieuwe en

verrassende gezichtspunten openen. Ik denk vooral aan *De Nieuwe Gids als geestelijk brandpunt*, de bundels *Rekenschap* en *Steekproeven*, *Een eeuw Nederlandse letteren* en *Het korte leven van Jacques Perk*. Begonnen is hij als dichter, en hoewel het aantal verzen met de jaren verminderde, mag hij als scheppend kunstenaar zeker niet onderschat worden; vooral in zijn nieuwe verzamelbundel *Ego en Echo* vindt men onder het werk der laatste jaren verzen die van een meer dan talentvol dichterschap getuigen. En dan zijn daar zijn tekstuitgaven van Gorter, Couperus, Perk en Multatuli, stuk voor stuk voorbeelden van uiterst nauwkeurige arbeid, waarin veel meer tijd steekt dan de buitenstaander in de verste verte zou vermoeden. In het bijzonder het onderzoeken, collationeren en chronologiseren van brieven en andere documenten is een monnikenarbeid, om over het opsporen nog maar te zwijgen. In deze heeft Stuiveling de laatste jaren zeer veel medewerking gekregen van de op dit terrein zo verdienstelijke conservator van het Multatulimuseum, de heer Henri A. Ett.

Het was het Multatuligenootschap, dat het initiatief nam tot een huldiging te Amsterdam op 19 december j.l. Begrijpelijk, want voor niemand heeft Stuiveling zoveel arbeid verzet als voor Multatuli, wiens volledig werk thans bestaat uit zeven delen Werken en twee delen Brieven en Documenten (deze laatste reeks wordt voortgezet); tussen haakjes: deze uitgave behoort in het humanistische gezin evenmin te ontbreken als de bijbel in het calvinistische! Het was meteen een goede gelegenheid om Stuiveling tot erelid van het genootschap te benoemen, een onderscheiding die slechts aan zeer weinigen verleend is, o.a. Multatuli's weduwe, aan dr. Julius Pee, Ter Braak, Du Perron en K. ter Laan.

Daar het genootschap voor deze gelegenheid de bijeenkomst openbaar gehouden had, was de zaal geheel gevuld met vrienden en bewonderaars uit de literaire wereld, met studenten en vertegenwoordigers van de talloze organisaties waarmee Stuiveling zoal te maken heeft. Als eerste spreker gaf schrijver dezes een beschouwing over Stuivelings plaats in onze literatuur en literatuurwetenschap, waarin betoogd werd dat de jubilaris bij zijn debuut werd ingedeeld in het vakje der jong-socialistische dichters, doch gaandeweg een centrale figuur in de letterkundige wereld is geworden, die in alle kringen hoog staat aangeschreven. Bij deze toespraak was gelegenheid, die eigenschappen te onderstrepen, die tot zijn succes hebben bijgedragen: zijn dichternatuur, zijn nauwgezetheid en systematische werkmethode, zijn intelligentie en gezond verstand, zijn grote pedagogische kwaliteiten en zijn humane instelling. Daarop gaf Henri A. Ett een indrukwekkend overzicht van Stuivelings bemoeiingen met Multatuli die hij, naar hij eens moet hebben gezegd, had aanvaard onder het voorrecht van boedelbeschrijving. Deze spreker kon er over meepraten, want deze boedelbeschrijving inhield! Na de pauze hield

Stuiveling zelf een causerie over zijn weg tot Multatuli: een improvisatie waarvan hij het monopolie bezit, een toespraak waarin op boeiende wijze verteld werd hoe de *mens* Douwes Dekker hem steeds vertrouwder naar voren kwam uit de onderzochte documenten; ook over de moeilijkheden met betrekking tot de tekstverzorging deed spr. belangwekkende mededelingen.

Op zaterdag 21 december, de verjaardag zelf, liet de Vara een aantal letterkundigen aan het woord komen in de anders door Stuiveling zelf verzorgde radorubriek. Carmiggelt gaf op de hem eigen wijze enkele persoonlijke herinneringen ten beste, en Max Dendermonde vertelde over de samenwerking voor de radio. Dr. Brandt Corstius gaf een overzicht van de wetenschappelijke arbeid en Pierre H. Dubois besprak de dichter Stuiveling van de vroegere gemeenschapskunstenaar tot zijn later individualisme: „de drang om zich te richten tot een gemeenschap verdwijnt uit deze gedichten langzamerhand om plaats te maken voor een ander gevoel, dat dit van de zuivere dichter veel meer nabijkomt. Niet meer de behoefte aan mededeling, maar die aan uitdrukking wordt voor de latere verzen bepalend.” Vooraf had Gabriël Smit een overzicht gegeven van Stuivelings diverse functies; ik hoop dat hij volledig is, want via een bandopname heb ik er voor het bovenstaande een en ander aan ontleend. Toch betwijfel ik het nog. Intussen moge ik besluiten met de woorden, met welke Gabriël Smit zijn toespraak eindigde: „Als ik dat allemaal zo noem, word ik er duizelig van. Ik wel. Hij niet!”

G. W. HUYGENS

„De mens op zoek naar zijn voorouders”

De Fransman André Senet heeft zijn boek „De mens op zoek naar zijn voorouders” een „roman van de paleontologie” genoemd. Hij heeft daarmee kennelijk willen zeggen, dat hij zijn werk – bestemd om volslagen leken in grote lijnen aan te geven waar ongeveer de paleontologie op dit moment „staat” – een zo populair mogelijke vorm heeft willen geven. Wij menen, dat hij daarin in vele opzichten uitnemend is geslaagd. Zoals de titel van het boek al suggereert aanvaardt Senet de evolutieleer, zoals deze door Lamarck en Darwin is gegrondvest en door talloze andere paleontologen, biologen en antropologen verder is uitgewerkt. Opmerkelijk is in zijn werk te lezen, hoever de evolutiegedachte ook al in godsdienstige kringen is doorgedrongen, hoe bij voorbeeld de Franse pater Teilhard de Chardin er voor in de bres heeft gestaan. Senet's boek verdient zeker de aandacht van hen die – zij het, uiteraard, vrij oppervlakkig – ingewijd willen worden in het ontzaglijk ruime gebied van de paleontologie. De auteur weet dikwijls de (veronderstelde) sfeer op te roepen van de wonderlijke „werelden”, die de onze zijn voorafgegaan. De vertaling is van de Vlaming P. Blommaert, hetgeen voor de „Noord-Nederlander” soms merkbaar, maar nooit storend is. „De mens op zoek naar zijn voorouders” is een uitgave van „Foreholte” (Voorhout). Prijs: f 12.90.

„Veel gevaarlijker voor hem (i.c. voor de Brabantse katholiek, die in het Westen komt) is het voorbeeld van een rechtschapen levend ongelovige, want die toont hem een nieuwe mogelijkheid van leven, die de Brabander niet kent van huis uit”.

Drs. Wijffels in „De Linie”. (Geciteerd in Mens en Wereld 26-5-1950).

In verband met de verschijning van de nieuwjaarsbrief waarvan de tekst op zondag 5 januari voor de Vara-microfoon werd uitgesproken en die de leden van het Humanistisch Verbond in het hierbij gevoegde nummer van In en Om vinden afgedrukt, verschijnt dit nummer van Mens en Wereld iets later dan mocht worden verwacht.

Bij ons woord van verontschuldiging voegen wij de beste wensen voor het pas-begonnen jaar. Moge 1958 voor al onze lezers en voor de wereld een goed jaar zijn.

IN EN OM

het Humanistisch Verbond

MEDEDELINGEN VOOR DE LEDEN

No. 1

Nieuwjaarsbrief

van het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond

Het is tekenend voor de tijd, waarin wij leven, dat het woord, waarmee het H.V. bij de jaarwisseling zich tot het Nederlandse volk richt, de laatste jaren niet begint met een beschouwing over wat zich binnen de grenzen van ons land afspeelt, maar met een uiteenzetting over de internationale toestand. Het is tekenend óók, dat niemand zich daarover verbaast. Zo gaat het immers het hele jaar door. De gebeurtenissen in het midden oosten, de kunstmanen, niet als wetenschappelijke prestatie, maar als politieke zet, een rede van Dulles, een artikel in de Prawda, dit alles trekt meer de aandacht dan welke specifiek Nederlandse aangelegenheid ook.

Zorg om de toekomst, vrees voor een ramp, die over ons komen kan, zonder dat wij iets kunnen doen om dat te verhinderen, richt de blik van velen naar de hoofdsteden, waar de beslissingen vallen en die liggen ver buiten de grenzen van ons land. Dáár worden de orders voor de koude oorlog gegeven, niet hier. Maar, vragen wij, is deze belangstelling niets anders dan vrees? Is het vaak aangehaalde woord: „één wereld of géén” alleen maar een angstkreet? Neen, er komen nog twee andere motieven in tot uiting.

Ten eerste de overwinning van het gezonde verstand op de neiging terug te blijven verlangen naar de tijd, waarin wij onze zaken tot op zekere hoogte zelf regelden. Die ligt achter ons, meer nog, de tijd is ook voorbij, dat enige mogelijkheden, dank zij hun hulpbronnen, zich de weelde konden veroorloven hun weg te gaan zonder rekening te houden met de anderen. De eenzijdige afhankelijkheid, die het lot der gekleurde rassen in handen legde van een gedeelte van het blanke ras, maakt plaats voor een wederkerige afhankelijkheid. Werkelijkheidszin, kenmerk van het gezonde verstand eist erkenning van de zo grondig veranderde feitelijke toestand. Alleen, de huidige

overgangssituatie bergt het gevaar in zich, dat de ene vorm van onderdrukking en overheersing door de andere vervangen wordt. Dat zullen zij, die weten welk een kostbaar goed de vrijheid is, moeten verhinderen.

Eén wereld of géén, hierin horen wij, dat is het tweede motief, ook iets van ontwakend solidariteitsbesef. Juist de humanist zal niet daaraan voorbijgaan. Hij zal élk symptoom daarvan opmerken en uitdrukkelijk vermelden, omdat hij in het geloof in de verbondenheid van mens en mens een noodzakelijke aanvulling ziet van de werkelijkheidszin, een aanvulling, die mee nodig is om tot doeltreffende maatregelen te komen.

Een voorbeeld: als wij gehoor geven aan de roep om hulp aan de minder ontwikkelde gebieden, dan komt dit, doordat die tweërlei weerklink in ons vindt. Wij begrijpen, dat het doelmatiger is de onrust in de wereld te bestrijden door een voorname oorzaak ervan weg te nemen dan door er zich toe te bepalen uitbarstingen van die onrust onmogelijk te maken. Maar wij beseffen, dat er tevens een beroep gedaan wordt op ons solidariteitsgevoel. Als wij in dit verband met voldoening wijzen op de door Nederlanders van uiteenlopende overtuiging ingezette actie voor Daadwerkelijke Gerechtigheid, die er velen toe gebracht heeft 1% van hun jaarlijks inkomen ter beschikking van de N.O.V.I.B. te stellen, dan doen wij dat, omdat wij daar allereerst een teken van solidariteitsbesef in zien. Indien het zo óók gezien wordt door hen, die geholpen worden, zal het meer uitwerken dan wanneer deze daar alleen zakelijke overwegingen in onderstellen.

Idealisme als dit, dat van de feitelijke toestand uitgaat en die nooit uit het oog verliest, ziet het H.V. als nauw verwant aan eigen geestelijke gesteldheid. Het ontwaart daar mogelijkheden om de dreiging, die over de wereld hangt, af te

wenden. Intussen blijft het zich van die dreiging bewust. Het verdoezelt de tegenstellingen, die de internationale politiek beheersen, niet, noch ziet het voorbij aan de stelselmatige, vaak geraffineerde pogingen het wantrouwen, dat de wereld verdeeld houdt, aan te wakken. Maar het meent, dat meer dan ooit, geloof nodig is, geloof in de tegenkrachten, die in ons zelf en in de maatschappij aanwezig zijn en nog gewekt kunnen worden. Velen, in en buiten het H.V. weten dit geloof in stand te houden. Geen opzienbarende gebeurtenissen getuigen ervan, wat dit uitwerkt, geen sensationele berichten maken er melding van. Maar wie zich niet laat afleiden door wat met luid misbaar de aandacht voor zich opeist, kan er telkens, nu hier dan daar, iets van ontwaren. In het bijzonder mag hier gewezen worden op het verheugende verschijnsel, dat er onder de jongeren een stijgende belangstelling is voor internationale problemen.

Hetzelfde geldt voor onze taak in eigen land, een verreikende en veelomvattende taak. Die beperkt zich immers niet tot de betrekkelijk kleine groep bewuste humanisten. Zij trachten hun overtuiging een vorm te geven, passend in onze tijd, bezielend voor veel moderne mensen. Deze groep heeft zich daardoor de plaats in het Nederlandse geestesleven veroverd. Zij wordt door ernstige andersdenkenden gerespecteerd. In de talrijke contacten tussen mensen van verschillende geestelijke afkomst, welke beogen tot een beter begrip van elkaars inzichten te komen om aldus een gezonde basis te leggen voor de in ons verzuilde land zo nodige samenwerking hebben de humanisten een werkzaam aandeel. Wij onderschrijven Prof. Kraemer's woorden in de nieuwe uitgave van „Kerk en Humanisme”, waarin hij christenen en humanisten oproept „elkaar te zoeken in open ontmoeting en wederzijds respect” en dit zoeken kenschetst als „dienst aan de waarheid en een verplichting tegenover het totale leven van ons volk en de wereld”.

Daarmee raken wij het probleem van de verzuiling. Die bestaat niet daarin, dat er verschillende levensbeschouwelijke gemeenschappen zijn, kerkelijke en buitenkerkelijke. Wie dat niet wil, kiest voor een algemeenheid, die vlak en kleurloos is. Ook kan men niet van verzuiling spreken als bepaalde praktische arbeid van levensbeschouwelijke grondslag uit wordt verricht. Maar wel, als men gescheiden doet, wat evengoed of beter in samenwerking tot stand kan komen, wat helaas vaak geschiedt met de bijbedoeling een machtspositie op te bouwen of in stand te houden.

De algemeenheid, die óns voor ogen staat, is slechts te verwerkelijken door zorgvuldige voorbereiding van de samen-

(Slot op volgende p.)

(Vervolg van vorige pagina)

werking in de levensbeschouwelijke gemeenschappen in een geest van wederzijds respect en vertrouwen. Anders wordt het algemene tot een nieuwe zuil. Dit zou de emancipatie van de jongste groep, de humanisten, in de weg staan. Zij willen geenszins kleurloze recruten van zulk een algemeenheid zijn.

In deze zin verstaan wij ook onze taak in het proces van de bewustwording der buitenkerkelijken. Ons arbeidsveld ligt niet alleen binnen maar ook buiten het H.V. De velen, wier geestelijke nood de kerken, door welke oorzaak ook, niet kunnen lenigen, vragen om hulp en wij trachten die te geven. Dit werk is in het verleden op grote weerstand gestuit, vooral bij hen, die het niet anders konden zien dan als een poging volgelingen te kweken. Dit wordt beter. Men ziet, dat het ons ernst is, dat het ons te doen is om steun te geven, waar wij kunnen. Men ziet enige honderden vrijwilligers en slechts enkele beroepskrachten aan het werk, die in veel gevallen de overheidssteun, welke de kerken krijgen, moeten ontberen. En men komt in steeds wijder kring tot de conclusie, die Prof. Kraemer als volgt formuleert: „De humanisten in hun tegenwoordige georganiseerde gestalte hebben, gelijk elke groep mensen, die de naaste wil dienen, volkomen het recht op gelijke voet met de kerken behandeld te worden, wanneer zij van de staat op zakelijke gronden steun vragen voor werk tot dienst der maatschappij”.

Wat er gedaan moet worden is echter zoveel, dat de leden van het H.V. alleen niet de nodige middelen bijeen kunnen brengen. In de overtuiging, dat geestverwanten en anderen, die onze pogingen goed gezind zijn, ons kunnen en willen helpen is onlangs de stichting Steunfonds Praktisch Humanisme opgericht, die gelden voor dit doel inzamelt. (giro no. 14632, t.n.v. Hollandse Bank Unie 'sGravenhage, t.b.v. Stichting Steunfonds Praktisch Humanisme)

Werk in ons land met uitzicht op die éne wereld, waarvan dit kleine land deel zal uitmaken. Het humanistisch streven reikt verder dan de grenzen van Nederland. Er zijn verwante groepen in verschillende landen aan het werk. In 1952 vond de eerste internationale ontmoeting plaats, deze zomer kwam het tweede congres in Londen bijeen, een nieuwe stap op de weg naar een duidelijke en ruime vormgeving aan de humanistische visie. Een geestelijke beweging van wereldformaat is in opkomst. Aan ons Nederlandse humanisten de taak daaraan onze eigen bijdrage te leveren, te streven naar een zuivere belichaming van de wezenlijke levenswaarden: vrijheid, verbondenheid en gerechtigheid en bovenal menselijkheid in de beste zin van het woord.

GEHOORD EN GELEZEN

Nieuws uit de gemeenschappen

Utrecht heeft samen met **Zeist** het jaar besloten met een familiebijeenkomst. Een gemeenschappelijke maaltijd plus een vlot program zullen ertoe hebben bijgedragen, dat in de stad van het Erasmushuis het nieuwe jaar opgewekt wordt begonnen. Vooral nu het voorzitterloze tijdperk voorbij is.

In **Wageningen** worden steeds meer gesprekavonden gehouden, hetgeen ongetwijfeld de activiteit ten goede zal komen.

Leeuwarden boekte weer enige nieuwe leden, maar men meent terecht dat er nog veel meer uit te halen valt. De leden wordt nog eens uitdrukkelijk op het hart gebonden, dat zonder hun medewerking het Verbond zijn werk niet doen kan.

Ook **Amersfoort** sloot het jaar in de familiekring van het Verbond af, waarbij ook de kinderen aanwezig waren. Er werd gezongen en gespeeld en ook het nodige gesnoept.

Eindhoven heeft alle belangstellenden verrast met een uitvoerige brief, om nu eens te weten, of men de stap naar het lidmaatschap wilde doen als een goed begin voor 1958. Wie meende nog aan de kant te moeten blijven, kon zijn sympathie in de vorm van een gift in een bijgevoegde envelop stoppen.

Met een herdenkingsbijeenkomst heeft **Deventer** op 4 januari het 10 jarig bestaan herdacht. Prof. Stuiveling was de feestredenaar. Ook van deze kant gefeliciteerd en nog vele jaren!

Haarlem kan met trots elke keer een lijstje van nieuwe leden publiceren. Als er maar leden zijn om op huisbezoek te gaan, adressen zijn er genoeg.

Ook **Zwolle** heeft in de afgelopen maand, en wel op 15 december, het feest van zijn 10 jaren gevierd. We wensen ze daar ook een flinke groei.

Omdat wijkhoofden zulke belangrijke werkers zijn, houdt de districts-gemeenschap Zuid-West in **Amsterdam** regelmatig met deze nuttige lieden contact. Het loont de moeite.

En tenslotte, een bericht uit het gewest **Overijssel**. Daar heeft men het plan opgevat, om op Hemelsvaartdag 1958 'n tocht te organiseren naar de Noord-Oostpolder. Maar dat wordt niet alleen een gezellige dag uit, maar ook een demonstratie voor het Verbond. Want nog vijf gewesten zijn uitgenodigd om present te zijn. Het hoogtepunt wordt een grote bijeenkomst in de schouwburgzaal van Emmeloord, waar de voorzitter van het Verbond zal spreken en een cabaretgroep optreedt. Gaat u maar vast sparen om dit evenement mee te maken.

Wat is en wat doet de H.J.G.?

Om die leden onder ons, die wel eens over de H.J.G. hebben horen praten, maar niet precies weten wat deze organisatie nu eigenlijk doet, enigszins van dienst te zijn, volgen hieronder enkele gegevens.

De Humanistische Jongeren Gemeenschap (H.J.G.) is ontstaan uit de in 1948 door enkele plaatselijke groepen van jonge humanisten gevormde landelijke jongeren commissie, en besloot in 1950 na overleg met het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond zich om te vormen tot een bijzondere gemeenschap binnen het H.V. In 1954 werd door het congres van het H.V. de organisatorische positie van de H.J.G. vastgesteld, nadat dus enkele jaren volgens een voorlopige regeling was gewerkt.

De H.J.G. bestaat uit leden van het Humanistische Verbond, die de leeftijd van 31 jaar nog niet bereikt hebben, d.w.z. jongeren van 18 tot 30 jaar. Het werk van de H.J.G. dient zich echter vooral te richten op de belangstelling van de 18- tot 25-jarigen.

Op de grondslag van de beginselen van het Verbond stelt de H.J.G. zich ten doel te komen tot de vorming en instandhouding van een jongerengemeenschap, waarbinnen deze jongeren hun mening kunnen vormen over mens, cultuur en maatschappij, en waarin zij de mogelijkheid vinden tot het ontwikkelen van een persoonlijke levensbeschouwing- en houding.

Landelijk organiseert de H.J.G. een reeks van activiteiten, waaronder de uitgave van een maandblad „Libertijn”, een kaderblad „Van de bovenste plank”, brochures en syllabi, welke als basis voor de discussie dienen, welke veelal in

de vorm van gespreks- en studiebijeenkomsten plaats vinden. Ook worden kampen gehouden, zowel met Pinksteren als gedurende de zomermaanden.

Er zijn thans ca. vijftien plaatselijke gemeenschappen met in totaal ongeveer 400 leden. In deze gemeenschappen heerst een levendige activiteit, worden gespreksavonden gehouden, en bezoekt men gemeenschappelijk concerten, schouwburgen enz. Ook wandel- en fietstochten vormen een deel van het programma.

In de gemeenschappen van het Verbond, die ook in het bezit zijn van een plaatselijke gemeenschap van de H.J.G. streeft men er veelal naar de jongeren in het werk van het Verbond te betrekken, hoewel de samenwerking niet overal even vlot verloopt. Door een beter begrip van beide kanten kan hier echter veel meer bereikt worden.

Testamentaire Beschikking

Degenen die het Humanistisch Verbond willen gedenken bij testamentaire beschikking, verzoeken wij daartoe de volgende vorm te kiezen:

‘Ik vermaak aan het Humanistisch Verbond te Utrecht, de som van uit te keren binnen maanden na mijn overlijden, vrij van alle kosten en rechten’.

Humanistische Jongeren Gemeenschap

Op verzoek van het Hoofdbestuur van de Humanistische Jongeren Gemeenschap wordt van tijd tot tijd door enkele leden een syllabus opgesteld ter voorbereiding van de discussie in eigen kring over een bepaald onderwerp. In de laatste tijd verschenen syllabi over Gemeenschapsvorming (jan. 1956), Persoonlijke Verantwoordelijkheid (mei 1956), en Vrije Expressie (dec. 1956). In september 1957 verscheen de syllabus „Liefdesverhoudingen bij Jonge Mensen”. Belangstellenden kunnen deze en de andere syllabi (voorzover nog voorradig) aanvragen bij het secretariaat van de H.J.G., p/a Mevr. M. J. S. Luyendijk-Dijkstra, Minervalaan 54 III, Amsterdam-Z.

De H.J.G. vraagt uw hulp

Het is geen wereld- (en zelfs geen Nederland-) schokkend feit, dat ergens in het volgende jaar de Humanistische Jongeren Gemeenschap 10 jaar bestaat. Dit „ergens” is in de buurt van oktober. Gezien het feit echter, dat h.j.g.-ers „het maar graag vast gehad hebben”, wordt dit tweede lustrum met pasen gevierd.

Op dit lustrumfeest – gecombineerd met de jaarlijkse, meestal opwindende algemene vergadering, – verwachten we 300 gasten; voor ons doen niet gering, maar aangezien een dergelijke manifestatie in onze kring reeds eerder mogelijk is gebleken, vertrouwen we op succes.

Zoals te doen gebruikelijk staat ook in deze „bedelbrief”:

WE HEBBEN GELD NODIG, VEEL...
VEEL GELD NODIG

en

We vragen niet veel.

Voor soortgelijke opmerkingen verwijzen we naar al dat drukwerkdatumpostmerk dat eenzelfde doel nastreeft als dit stukje, namelijk een gift, een gave, EEN GESCHENK voor u voor een jubilerende Humanistische Jongeren Gemeenschap. Een royaal gebaar in een goede bui!

Heeft u zich destijds rijk gekeken en zucht u nog steeds als u die rij pakken modern wasmid-
del ziet? Ja? Stort dan één of meerdere van die gulden op gironummer 584802 t.n.v. de penningmeester Humanistische Jongeren Gemeenschap te Hardinxveld, onder vermelding van „Lustrumviering”. Of denk bij uzelf: die ene gulden kan er ook nog wel bij!

U kunt van onze erkentelijkheid overtuigd zijn!

Hoofdbestuur Humanistische
Jongeren Gemeenschap

Betaling van contributies en abonnementen

In verband met de kaspositie is het van het grootste belang, dat onze leden indien mogelijk hun contributie zo spoedig mogelijk voldoen. Dit geldt natuurlijk ook de abonnementsgelden. Wij stellen ons voor de kwitanties voor „Mens en Wereld”, „Rekenschap” en „Het Woord van de Week” op 15 januari te verzenden. U kunt echter ons werk besparen en uzelf de incassokosten, door voor die datum te gireren.

Bij voorbaat onze dank voor uw medewerking.

HET CENTRAAL BUREAU

4 januari 1958

Het Humanistisch Thuisfront

Geestelijke verzorging van militairen

(Voor het Humanistisch Thuisfront bestaat in de kringen van het Verbond een gemengde belangstelling. Aangezien men het beste over de dingen kan oordelen, als men er iets van weet nemen we hieronder een artikel over van de hand van ons lid H. J. J. Lips, de leider van de bijeenkomsten voor militairen op „De Ark”. In het novemhernummer van „De Puntjes op de I” het orgaan van de centrale commissie voor praktisch humanisme werd dit artikel als tweede in een reeks opgenomen.)

Deze keer dan eerst enkele gegevens over het Humanistisch Thuisfront die wellicht ook voor anderen interessant zijn. In 1952 gaf de minister van Oorlog ons toestemming om een z.g. militair vormingscentrum te openen. In zo’n centrum worden driedaagse bijeenkomsten belegd voor militairen die daarvoor uitzonderings verlof kunnen bekomen. Van Katholieke zijde is er het vormingscentrum Waalheuvel te Ubbergen (Nijmegen), van Protestantse zijde Beukbergen te Huis ter Heide. In 1952 hebben wij dus ons centrum geopend in „De Ark” te Nunspeet.

Er was ons echter een belangrijke restrictie opgelegd door de minister. We zouden n.l. slechts 12 bijeenkomsten per jaar mogen houden met ieder 30 deelnemers zodat we maximaal 360 militairen per jaar mochten ontvangen. Dit in tegenstelling tot Waalheuvel en Beukbergen die een onbeperkt aantal mochten ontvangen wat in de praktijk neerkwam op 5000 militairen per jaar. Op deze basis hebben wij thans dus vijf jaren gewerkt en het is bijzonder verheugend te kunnen mededelen dat de minister ons dit jaar heeft bericht dat wij onze capaciteit mogen uitbreiden tot een ontvangst van maximaal 3000 militairen per jaar. Ongetwijfeld mogen we dit zien als een nadrukkelijke erkenning van de betekenis van ons werk. Het spreekt dus vanzelf dat over deze mededeling van de minister in ons Thuisfront vreugde heerst.

Vreugde echter die, zoals zo vaak in het leven, niet geheel zonder zorgen is. Het zal n.l. niet zo’n eenvoudige taak zijn om te groeien tot een deelname van 3000 militairen per jaar.

Wie zich daarover verbaast moge bedenken dat onze werfingskracht aanzienlijk kleiner is dan die van de Katholieken en de Protestanten. Er blijft n.l. één zeer belangrijk verschil tussen de Katholieke en de Protestantse geestelijke verzorging enerzijds en de Humanistische anderzijds gelegen in het feit dat de Katholieken en Protestanten hun geestelijke verzorgers (aalmoezeniers en veldpredikers) in iedere kazerne hebben die daar in hun wekelijkse lessen geestelijke verzorging een veelvuldig mondeling contact hebben

met de militairen. Van dit contact zijn wij geheel verstoken tot op dit ogenblik, hetgeen betekent dat wij ons werk moeten verrichten langs de weg van de schriftelijke bekendmaking. Tot dit doel hebben wij, met goedkeuring van de minister affiches en folders gestuurd naar alle kazernes en in de meeste kazernes zijn deze terechtgekomen op de publicatieborden en op de leestafels. Men begrijpe echter dat dit geenszins opweegt tegen een regelmatig mondeling contact.

Daar komt nog bij dat we door dit ontbreken van contact in de kazernes weinig of geen rekening kunnen houden met belangen van bepaalde kazernes, zodat het nogal eens voorkomt dat de zich aanmeldende militairen geen toestemming krijgen van hun commandant op grond van dienstbelang.

Dit alles plaatst ons voor moeilijkheden zodat het inderdaad niet eenvoudig zal zijn om de ons toegestane capaciteit uit te buiten. Ik kan echter thans reeds mededelen dat op grond van onze (papieren) actie er een belangrijk vergrote belangstelling van de zijde van de militairen is ontstaan voor ons vormingscentrum en dat wij op grond daarvan in 1957 ongeveer 25 bijeenkomsten zullen houden in plaats van de vroegere 12 en dat wij dat aantal in 1958 hopen uit te breiden tot ongeveer 50.

Misschien kunnen de geestelijke verzorgers van het Humanistisch Verbond ons ten deze enige hulp verlenen door ook in de kringen waarin zij werken de aandacht te vestigen op ons vormingscentrum. Hoe groter onze bekendheid is hoe groter ons aantal deelnemers.

Een andere vraag is: wat gebeurt er nu eigenlijk in zo’n vormingscentrum?

Het kortste antwoord op deze vraag is: geestelijke verzorging in collectieve en individuele vorm.

Wat de individuele verzorging betreft onderscheidt ons werk zich waarschijnlijk niet van de andere vormen van Humanistische geestelijke verzorging. Jongelui die ons vormingscentrum bezoeken wenden zich vaak met hun individuele problemen tot mij en dan heeft er dus een gesprek plaats onder vier ogen. Het komt nogal eens voor dat militairen die op „De Ark” zijn geweest zich pas later met één of ander probleem tot mij wenden. Ik probeer hen dan op te zoeken en ook dan ontstaat dus een gesprek.

Ditmaal wilde ik liever nog iets zeggen over de z.g. collectieve geestelijke verzorging. In mijn artikel van de vorige keer heeft men kunnen lezen van welke

(Slot op volgende)

(Vervolg van vorige pagina)

principiële instelling we uitgaan bij dit werk. De kunst is nu om een praktische vorm te vinden die zich verdraagt met deze instelling.

Om dit te bereiken gaan we in ons vormingscentrum (in tegenstelling tot Waalheuvel en Beukbergen) niet uit van inleidingen. Immers inleidingen betekenen altijd dat de leiding van te voren voor een groot deel bepaalt waarover het gesprek zal gaan. Dit lijkt me onjuist voor werkelijke geestelijke verzorging. Daarbij behoren de deelnemers hun problematiek in de allereerste plaats naar voren te brengen. Er is een duidelijk onderscheid tussen geestelijke verzorging en algemene ontwikkeling. Bij het laatste is het zeer wel mogelijk dat de leiding een „leerplan” ontwerpt waarbij dan natuurlijk rekening kan worden gehouden met de veronderstelde belangstelling van de a.s. deelnemers. Bij geestelijke verzorging gaat het niet om het bijbrengen van kennis maar om het verwerven van meer inzicht in eigen levensproblematiek. Soms is daar kennis voor nodig maar die blijft toch altijd secundair.

Wij beginnen dus altijd tijdens de eerste zitting met aan de deelnemers te vragen waarover ze willen praten. Dit leidt soms wel eens tot enige verlegenheid onder de deelnemers omdat ze daarop niet hadden gerekend. Dit is echter te overwinnen door de deelnemers de gelegenheid te geven om in kleine groepjes allereerst over dit punt met elkaar te beraadslagen. Zo begint dan ook praktisch iedere bijeenkomst in De Ark met een onderlinge beraadslaging van de deelnemers over de vraag: Waar willen we het eigenlijk over hebben? Dit dwingt hen dus tot de beantwoording van de allereerste vraag die bij de geestelijke verzorging gesteld dient te worden, niet door de leider maar door de deelnemers: wat zijn mijn problemen?

Na verloop van enige tijd komen dan de kleine groepjes weer in plenaire zitting, waarbij dan mededeling wordt gedaan van de door de groepjes voorgestelde onderwerpen. Deze worden als regel door de grote groep aanvaard en in volgorde van behandeling geplaatst. Tot op dat ogenblik heeft de leiding nog niets anders gedaan dan aanwezig te zijn ondanks het feit dat er m.i. op dit ogenblik reeds een belangrijk stuk geestelijke verzorging is geschied n.l. de bewustwording van een collectiviteit op de in die collectiviteit levende problematiek.

Een nieuw gewest

Vanaf 1 januari bestaat er een nieuw gewest, n.l. Drenthe. De gemeenschappen Assen, Emmen, Meppel en Musselkanaal maken er deel van uit.

Ontmoeting van Jongeren

Kerk en Wereld in Driebergen organiseert in samenwerking met het Humanistisch Verbond een ontmoetingsconferentie voor humanistische en protestantse jongeren vanaf 18 jaar. Deze conferentie vindt plaats in „De Horst” in Driebergen op 15 en 16 februari 1958 onder de titel „Op zoek naar de mens”.

Zaterdagavond spreekt dr. D. H. Prins uit Den Haag en zondagmiddag spreekt dr. J. M. van Veen uit Driebergen.

De titels van beide referaten zijn gelijk aan het thema van de conferentie.

Leiding: D. T. Winter, Amsterdam, drs. A. J. Nijk, Driebergen.

Deelnemersprijs: f 5,50 per persoon tot zondagavond; f 7,- per persoon tot maandagmorgen.

Inlichtingen te verkrijgen bij en aanmeldingen met vermelding van beroep, leeftijd en geslacht te richten aan het Secretariaat van „Kerk en Wereld”, - De Horst -, Hoofdstraat 211, Driebergen. Telefoon K 3438-2241/2242. Gironummer: 21.49.45.

4e verantwoording over 1957

over de maanden oktober (ged.), november en december (ged.)

Ophouwfonds:

M. V. te L. f 50,-, G. C. v. d. P. te N. f 25,-, R. J. S. te B. f 5,-, J. A. H. de K. te H. ter H. f 20,-, J. S. te Z. 240,-, R. M. B. te H. f 25,-, C. H. S. te D. f 264.61, coll. de Ark f 75.25, R. M., 's-Gr. f 6,-, H. B. te A. f 100,-, Th. M. v. E. te 's-Gr. f 100,-, H. G. te 's-Gr. f 1,-.

Volgens vorige verantwoording f 2901.30
Bij „ 911.86

Totaal januari t.e.m. nov. 1957 f 3813.16

Fonds C.G.R.

J. R. van D. te 's-Gr. f 1000,-, H. P. te A. f 1500,-, W. K. te H. f 1500,-.

Volgens vorige verantwoording f 3150,-
Bij „ 4000,-

Totaal januari t.e.m. nov. 1957 f 7150,-

Stichting Socrates:

R. D. B. te 's-Gr. f 100,-, A. H. van R. te B. f 10,-. Totaal januari t.e.m. nov. f 110,-.

Kort Verslag

van de hoofdbestuursvergadering op 21 december 1957 in Utrecht

Notulen en ingekomen stukken werden afgedaan. Het H.B. verklaarde zich accoord met de vorming van een nieuw gewest Drenthe. Een door de commissie voor praktisch humanisme samengestelde nota over huwelijksbemiddeling werd besproken en aan deze commissie verzocht verdere stappen te doen. Een uitvoerige discussie vond plaats over de mogelijkheid het werk op het gebied van het praktisch humanisme uit te breiden, waarvan de dringende noodzaak echter verhinderd wordt door het gebrek aan middelen. Tenzij er van de leden en belangstellenden voor dit werk meer geld beschikbaar komt, bestaat het voortdurende gevaar, dat de functionarissen onder hun zware taak bezwijken. Een nota van de hand van het HJG-lid Bosselaar over de vraag, hoe het Verbond voor jongeren aantrekkelijker kan worden gemaakt, vond bijval en zal na enkele aanvullingen onder de aandacht der gemeenschapsbesturen gebracht worden.

TH. W. POLET
org.-secretaris

Gaat U mee naar Italië?

Ons lid, de heer D. Ysselstyn in Utrecht schrijft ons:

Begin oktober zijn we; d.w.z. een 20-tal leden van de gemeenschap Utrecht van het Verbond, op reis geweest.

De reis werd gemaakt door middel van lanternenplaatjes en gezeten op stoelen van het Erasmushuis.

De heer G. Blöten, actief lid van onze gemeenschap had de foto's op zijn vele vakantie-reizen tot in Italië en Spanje, zelf vervaardigd. Hij heeft ons op genoegelijke wijze laten genieten van zijn reiservaringen.

In de bijeenkomst werd de lust gewekt er met elkaar op uit te gaan: Geestverwanten buiten Utrecht hebben daarvoor wellicht ook animo.

Wie voelt iets voor het volgende:

Reis zomer 1958 gedurende ongeveer 16 dagen. Doel: zien, horen, genieten, enige dagen in midden Italië.

Kosten zo laag mogelijk, vervoermiddel reis-autobus, verblijf op kampeerplaatsen.

Willen belangstellenden binnenkort schrijven aan de heer G. Blöten, Julianaweg 4 (Hoograven), Utrecht.

D. Ysselstyn

Kort Verslag

van de hoofdbestuursvergaderingen op 26 oktober en 30 november 1957 te Utrecht.

Op de eerste vergadering werd de voorgestelde verhoging van de abonnementsprijs van „Mens en Wereld” uitvoerig besproken. De noodzaak om met een sluitende begroting te komen, liet helaas geen andere weg open. Aansluiting van het Verbond bij de Novib was eveneens een onderwerp van discussie. Het rapport Studiemogelijkheden vormde de hoofdschotel, waarbij de hoofdgedachten aangenomen werden. Nodig geachte wijzigingen zullen aan de commissie, welke dit rapport samenstelde, worden overgebracht. De vergadering kon nog niet tot overeenstemming komen over het rapport Rassenvraagstuk, zodat besloten werd een HB-lid uit te nodigen, enkele redactionele wijzigingen voor te stellen. Het ontwerp voor de commissie militaire dienstplichtigen en dienstweigeraars werd aanvaard en de leden voor deze commissie aangewezen.

De tweede vergadering van het hoofdbestuur op 30 november besteedde aandacht aan enkele bezwaren, welke het bestuur van het gewest Noord-Holland tegen de gang van zaken in het Verbond had. Afgewacht zal worden, wat een bespreking van enkele D.B.-leden met dit bestuur oplevert. Voldoening heerste over het feit, dat de conferentie met bestuurders van het NVV zeer geslaagd was. Een voorgestelde wijziging in de beginselverklaring van de Moderne Jeugdraad houdt de konsekventie in, dat het Verbond zich uit deze organisatie terug moet trekken. Het ontwerp voor de Nieuwjaarsbrief werd besproken en vond algemene instemming. De nieuwe redactie van de omstreden passage in het rapport Rassenvraagstuk werd aanvaardbaar geacht en daarmee werd het rapport aangenomen. Aan de commissie, die dit samenstelde, zal de dank van het H.B. worden overgebracht. Verdere onderwerpen van bespreking waren o.a. de kandidaatstelling voor het congres van leden van het hoofdbestuur en de nota, door het H.B.-lid Coenders samengesteld over het culturele werk.

TH. W. POLET
org.-secretaris

Zou u ook niet eens uw schroom opzij zetten en meehelpen uw Verbond sterker te maken?

HET ADRES

Merkwaardig, iedere keer als ik een zaal binnenging, gebeurde er iets met me. M'n houding werd strakker, m'n gezicht onpersoonlijk en om m'n mond plooiden zich een lichte glimlach, waarmee ik de zieken begroette. Het was of ik me daar bij die zaal deur in tweeën splitste, m'n ziel bleef achter en het lichaam ging alleen verder, bereid om hard te werken en vriendelijk, gelijkmatig te reageren op alles wat het die dag zou meemaken. Een robot, een werkezel, een slavin, maar geen mens. Als een soldaat had ik als eerste-jaars, bevelen leren uitvoeren. Stipt en strikt. Bevelen van hoofdzusters, eerste verpleegsters, gediplomeerden, derde-jaars en tweede-jaars. Niet van doktoren. Als die je eens alleen op zaal aantroffen keken ze je een beetje afwezig aan en zeiden zoiets van „eh... zuster, zoudt u even de hoofd zuster willen waarschuwen? Ik wil visite maken.” Dan rende je naar de telefoon en werd zenuwachtig als je het hoofd niet direct te pakken kreeg.

Het was 't oorlogsjaar 1942, maar ik merkte daar nauwelijks iets van. Voor mij bestond alleen maar ik zelf en m'n werk. Zo had ik doorgejouwde. Van de vooropleiding naar het eerste jaar en nu na het examen was ik tweede-jaars geworden. Tragische gevallen beroerden me nog wel, maar ach verder... ik werkte en werkte. Iedere dag precies negen uur lang. Ik doorliep enige afdelingen en aan iedere afdeling raakte ik na een poosje weer gewend. Zo was ik waarschijnlijk m'n hele verpleegstersloopbaan als een paard met oogkleppen doorge-sukkeld als opa Maas me zijn adres niet had gegeven.

Het was in november 1942. Ik werkte pas op chirurgie en kreeg na een vrij week-end keukendienst op zaal 2. Nu was dat daar helemaal geen ingewikkelde baan, want er waren weinig dieet-patiënten. Alleen opa Maas kreeg eiwitarm en moest gevoerd worden. Zaal 2 was een grote zaal, er stonden achttien bedden, die meestal bezet waren. Aan het einde was een kleine zijkamer en daar lag hij. Een uitgeteerde stille oude man. Dag en nacht zat hij weggezakt in de kussens. Z'n gewicht was nog maar dat van een kind en z'n berustende fletse ogen leken groot in het smalle benige gelaat. Z'n handen beefden zo, dat hij niet in staat was zelf het eten naar z'n mond te brengen. Hij verontschuldigde deze handicap bij iedere maaltijd en als er eens een stoere doorzetterige verpleegster kwam, die z'n bord naast hem neer zette en tegen hem zei: „Probeer het zelf maar eens opa”, dan protesteerde de oude man nooit en trachtte met het bord vlak onder z'n kin zelf te eten. Maar hij raakte vlug uitgeput en bracht het niet verder dan enkele happen. Het restant verdween dan weer naar de keuken, want er was haast, altijd was er haast. Het eten moest weg; voor één uur moesten immers weer alle handen gewassen zijn? En dat betekende negentien kommen met water vullen, verschillende paren handen wassen, kommen weer ophalen en leeg gieten. Tempo, tempo! Laat ik maar eerlijk zijn, ik vond het heerlijk

om opa Maas te voeren. Het was een kleine oase van rust te midden van het jachtige eten-rondbreng-bedrijf. Als een jaloerse moeder, die haar enige zoon niet aan een meisje wil afstaan, was ik er fel op opa Maas zelf te helpen. Bij stukjes en beetjes vertelde hij me gebeurtenissen uit z'n leven. Boekhouder was hij geweest. In mei 1940 was z'n vrouw omgekomen tijdens het bombardement op Rotterdam, sedert dien beefden z'n handen zo. Z'n zoon was boormeester in Venezuela. „Ja, die jongen had daar een goed bestaan.” Z'n dochter woonde in Engeland. Met een Engelsman getrouwd. Voordat hij in het ziekenhuis was opgenomen zat hij in een tehuis voor ouden van dagen.

„Nee, bezoek krijg ik nooit.”

Na twee weken keukendienst ging ik de wacht in. Iedere avond om tien uur overviel me weer dat gevoel van spanning. Ik moest nu in m'n eenje zorgen voor een hele zaal mensen. 's Nachts kreeg ik geen bevelen en moest ik zelf denken en bewust handelen. Nerveus maakte ik ieder uur m'n ronde langs m'n slapende patiënten. De zaal, donker op een magere kegel van licht na, die de voorwerpen op het witte servet in het midden van de tafel bescheen. Een stilleven: het rapportenschrift, m'n breiwerk en de vage omtrek van de lege stoel voor de tafel. M'n angst, iemand dood in bed aan te zullen treffen verliet mij die eerste jaren nooit. Bij iedere patiënt luisterde ik scherp of ik z'n ademhaling hoorde. De gezichten waren nauwelijks te onderscheiden. De deur van de zijkamer stond half open, zodat ik net naar binnen kon glippen. In een hoek brandde een looplamp. Het kopje van opa Maas; opzijliggend op het kussen, de ingevallen wangen met de donkere oogkassen, de mond half open. Mijn hoofd er naartoe buigend, ademloos speurend naar een aanwijzing van leven. Ik voelde iedere keer weer voorzichtig z'n pols en sloop dan gerustgesteld op m'n tenen naar de zaal, angstvallig er voor zorgend nergens tegen aan te stoten. Weer onder het lamplicht gezeten, breide ik wat, vaakzaam luisterend naar de zachte slaapergeruchten van de rijen mensen voor en achter mij. Enkele malen per nacht kwam een hoofd zuster haar ronde doen. Menselijker, zachter dan overdag. Als een witte schim gleed ze langs de bedden, soms even vertrouwelijk met me fluisterend. De noodzakelijkheid 's nachts behoedzaam en geruchtloos te zijn verstilde alle scherpe accenten.

Als de patiënten zich moesten gaan wassen brak de spanning. Bedrijvig ging ik aan het werk, maakte grapjes, waste ruggen, schudde hier en daar een kussen op, minder zakelijk en koel-vriendelijk dan overdag m'n gewoonte was. Het was altijd een grote opluchting voor me, weer aan het werk te kunnen gaan. Dan ging de tijd weer op rappe voeten en ik moest oppassen dat hij niet eerder bij de eindstreep was dan ik, want kant en klaar moest ik zijn om half acht. Heerlijk was het, om, als de dagploeg fris en uitgerust de zaal opkwam, te kunnen zeggen: „Heren tot vanavond, prettige dag allemaal!”

De nachten kon ik aftellen zonder dat er iets bijzonders plaats viel. Eindelijk ging ik de laatste nacht in. Iets minder gespannen, in het vooruitzicht van vier vrije dagen maakte ik m'n ronde. Alle mannen sliepen rustig. Zachtjes glipte ik het zijkamertje binnen en zag in het vage licht opa Maas recht overeind zitten. „Kun je niet slapen opa?” fluisterde ik „scheelt er wat aan?” „Zo benauwd, zo benauwd zuster.” Z'n oude mannenstem klonk harder dan gewoonlijk. Hij viel weer in de kussens terug,

het hoofd heen weer bewegend en moeilijk ademhalend. Ik voelde z'n pols, die snel en flauw was, even aaide ik hem over z'n spits uitstekende neus die kil aanvoelde. Vlug draaide ik de looplamp van de muur. Op dat moment stond ineens de hoofd zuster in de kamer.

„Opa heeft het benauwd”, zei ik. Ze ging naar hem toe, maakte dezelfde routinegebaren en beloofde hem, aan de dokter te vragen even naar hem te komen kijken. Zonder een woord liep ze snel langs me heen en onhandig, niet goed wetend wat te doen, bleef ik achter bij de doodzieke man. Voorzichtig maakte ik het bandje van z'n hemd los en veegde z'n bezweet voorhoofd af. Hij trachtte weer rechtop te gaan zitten en ik hielp hem, sussend, troostend, bezwerend bijna.

De dokter kwam. Welwillend, correct, met zekere gebaren ging hij opa Maas onderzoeken. De hoofd zuster nam haar plaats in tegenover de arts aan de andere zijde van het bed. Ergens op de achtergrond stond ik. Eigenlijk had ik er net zo goed niet kunnen staan. M'n eenzame nachten, de verantwoordelijkheid voor negentien mensenlevens hadden me wat zelfvertrouwen gegeven. Als een sneeuwpop in de zon smolt dat nu weg. Een kleine horige die nerveus de bevelen van haar meesters afwachtte, bleef over. Denk niet, dat ik dit allemaal op dat moment beseftte, dat kwam later pas. Gedempt gaf de dokter enkele instructies aan het nacht-hoofd en verdween. Opa kreeg een spuitje en buiten z'n gehoor ontving ik m'n richtlijnen. „Denk er om, let goed op hem, alle kans dat het afloopt. Geef hem maar wat warme kruiden en bel me als er iets is. Veel tijd heb ik niet voorlopig, want er is een spoedopname.” Als een bang kind, van wie de ouders naar een feest toe gaan liet ze me achter, achter met een man die binnenkort het gevecht met de dood zou beginnen. Uit de kruikenmoeder, die in de keuken stond haalde ik twee kruiken en stopte ze zorgvuldig tussen z'n dekens. Toen ging ik naast z'n bed zitten wachten tot het spuitje z'n uitwerking zou krijgen. Na een poosje werd hij wat rustiger en zat stil met het hoofd wat achterover en met gesloten ogen tegen z'n kussens geleund. Eindelijk leek hij te slapen en voorzichtig ging ik staan toen hij me plotseling aansprak. „Zuster!”

„Ja, wat is er opa, het spuitje zal zo wel helpen hoor en dan kun je lekker gaan slapen.” Langzaam schudde hij z'n hoofd en trachtte te glimlachen.

„Morgenochtend”, probeerde ik weer, „zal ik je pas om zeven uur komen wassen, dan kun je fijn doorslapen.” Onecht, mechanisch. Ik voelde m'n angst groeien. Als hij nu maar niet voor half acht sterft. Ik zou hem dan nog moeten afleggen ook. Hoe moest dat dan met het wassen van de mensen en het brood klaarmaken? Ik maakte aanstalten om weg te gaan. „Kom opa, ga nu maar lekker slapen. Nu moet ik even m'n ronde maken en dan kom ik weer bij je terug. Is dat goed? Kan ik nog wat voor je doen?”

„Ja, zuster,” fluisterde hij moeilijk, „ik wilde u wat vragen. Zoudt u me later nog eens willen komen opzoeken? Mijn kinderen zitten zo ver weg en deze oorlog kan nog zo lang duren.” „Hij beseft het niet,” dacht ik. „Natuurlijk kom ik je nog eens opzoeken opa, zeg me je adres maar. Hij slikte even, keek me strak aan en fluisterde: „Algemene begraafplaats, vierde regel nummertien.”

Het was alsof m'n adem afgesneden werd, een golf van schaamte spoelde over me heen.

Was ik daar in staat geweest om een stervende alleen te laten en te denken dat al m'n andere plichten belangrijker waren. Ik ging naast hem op het bed zitten en sloeg in een innig medelijden m'n arm om hem heen. Voorzichtig kuste ik het kille, klamme voorhoofd. We spraken niet en zo, met zijn hoofd tegen m'n schouder sliep hij in.

C. VELDHORST

Lezingen voor de Vara

12 januari: Dr. M. Ies Spetter over:
„Menselijke waardigheid in een
massabeschaving”.

Dilemma van de geneeskunde

De geneeskunde staat vaak voor benauwendende en schier onoplosbare dilemma's. Soms moet de arts beslissingen nemen over leven en dood die hij als mens alleen nauwelijks verantwoorden kan, hoe ernstig hij zijn geweten ook raadpleegt. Men kan zich levendig voorstellen, dat de rooms-katholieke artsen in dergelijke gevallen blij zijn hun moeilijkheden aan een hoge autoriteit voor te kunnen leggen en raad te vragen. Wij stellen ons vaak voor dat door de aanwijzingen van de paus voor de katholieke arts de moeilijkheden radicaal van de baan zijn. Dat dit niet zo is, moge uit het volgende geval blijken.

De anaesthesisten hebben de paus raad gevraagd op een terrein, waar niet alleen zij, maar ook de zenuwartsen voor een vrijwel onoplosbaar vraagstuk staan. De ontwikkeling van de moderne techniek (in dit geval de kunstmatige ademhalingsinstrumenten, o.a. de „ijzeren long“) maakt het tegenwoordig mogelijk het leven van een patiënt wiens grote hersenen door ziekte of beschadiging uitgeschakeld zijn, dagen, weken, ja, nog veel langer te verlengen. Deze verlenging kan een uiterst welkome behandeling zijn, wanneer de ziekte van hersenen of ruggemerg zich na enige tijd weer herstelt (zoals bij de kinderverlamming), doch wanneer herstel praktisch uitgesloten is, heeft de arts hoogst onaangename en moeilijke beslissingen te nemen. Het is mogelijk dat de ademhaling zich per slot van rekening toch weer zal herstellen, de patiënt zal echter met defect genezen, d.w.z. op een geestelijk uiterst laag niveau. In dit geval en in het geval dat de ademhaling zich na maanden, ja, jaren niet herstelt, wat moeten wij dan doen; moeten wij het leven tot elke prijs in stand houden? In hoeverre moet men rekenen met de wensen van de familie, van de patiënt zelf, met economische factoren e.d.??

De paus heeft de ethische moeilijkheid als het ware omzeild door gewone en buitengewone middelen te onderscheiden. Terwijl de arts verplicht is de gewone middelen te gebruiken, is hij niet onvoorwaardelijk verplicht de buitengewone middelen te gebruiken. Hij heeft het recht de bijzondere instrumenten te gebruiken, maar geen absolute plicht. Wanneer de familie in een dergelijk geval het staken van de kunstmatige ademhaling vraagt, kan hij — aldus het krantenverslag in de Maasbode — zonder meer aan dit verzoek tegemoetkomen. De oplossing is menselijk en praktisch, maar het moet erkend worden niet erg principieel en laat de arts, als het er op aankomt, weer in de moeilijkheden. In de eerste plaats is het moeilijk uit te maken, wat buitengewone en wat gewone middelen zijn. In de tweede plaats maakt hij het voorbehoud „tenzij hij daardoor andere morele verplichtingen zou verwaarlozen“. Dat kan de arts weer geheel in de twijfel achterlaten.

Het ligt mij ver de paus een verwijt te maken van zijn onvermogen een ingewikkeld probleem als het onderhavige in het algemeen op te lossen. Werkelijk nijpende vraagstukken van ethische aard, waarin voor en tegen elkaar doorkruisen, kunnen zelden autoritair opgelost worden (een ervaring, die wij artsen vaak hebben wanneer wij persoonlijk contact met katholieke artsen hebben!). De katholieke kerk, ja elke kerk, heeft één winstpunt, dat naar mijn mening niet onderschat moet worden. De artsen werden door middel van het gesprek met de paus met de gemeenschap geconfronteerd, d.i. met de spreekbuizen van de medemensen, op wie zij hun behandelingen toepasten, met de medemensen, die met hun noden bij hen komen en het is van grote waarde deze medemensen in gesprek, los van de gezagsverhouding, die het medische beroep nu

eenmaal aankleeft, te naderen. Hierdoor worden de persoonlijke gewetens-overwegingen, de individuele moraal, getoetst aan de gemeenschap en kan de arts zich los maken van zijn zuiver persoonlijke moraal.

Tot op zekere hoogte zijn wij allen op een bepaalde wijze verantwoording schuldig aan het

Hulp aan de naaste (II)

Aan het slot van mijn vorig artikel, leek het de moeite waard er eens over na te denken, in hoeverre naasten hulp, bedreven b.v. „omdat het eigenlijk zo hoort“, enz., doeltreffend zal kunnen zijn.

„Hulp-aan-de-naaste“ staat tegenwoordig sterk in de publieke belangstelling. Van boven af (kerk, partijen, instellingen, personen, enz.) is en wordt het publiek in deze richting bewerkt, „hulp-minded“ gemaakt, zodat 'n ieder, die min of meer bewust leeft, langzamerhand het gevoel heeft gekregen, toch eigenlijk voortdurend te moeten klaarstaan om elkeen binnen z'n gezichtskring, die in moeilijkheden raakt, te hulp te kunnen snellen. En heeft hij op 'n gegeven ogenblik eenvoudig geen zin te helpen, dan voelt hij zich in z'n hart schuldig, door deze ongehoorzaamheid aan de publieke mening.

Maar bij uitoefening van hulp aan de naaste komen zoveel moeilijk te bepalen zijden van de mens in het spel, dat een tijdsverschijnsel met z'n leuzen — hetgeen een publieke opinie nu eenmaal altijd is — daar moeilijk een gezaghebbende stem bij kan uitoefenen:

Indien men aanneemt, dat men een ander die in nood verkeert — nood, zoals toch zoveel kennen: een samenballing van morele, seksuele, geestelijke en soms materiële problemen — moet en kan helpen, dan houdt dit toch eigenlijk in, dat men aanneemt ten volle op de hoogte te zijn of te kunnen zijn van de werkelijke aard dezer moeilijkheden van die ander. En verder, dat men die ander precies „door heeft“ en ook, dat de motieven, van waaruit men zelf helpen wil, volslagen juist zijn, m.a.w. dat men eigen impulsen en dus wezen kent. Is dit alles zo?

Wie en hoe is de mens eigenlijk? Aan welk beeld beantwoordt hij? Aan het beeld, dat men van zichzelf heeft? Of aan dat, wat z'n familie van hem heeft? Of dat de vrouw, de man, die verliefd op hem of haar is, met zich rond draagt? ... Of is hij misschien de som van de vele eigenschappen, die hijzelf en anderen in hem ontdekken?

Of nog weer ander: is hij deze eigenschappen, tezamen met een onpeilbaar andere: die ergens in hem verborgen ligt, maar nog nooit naar voren is getreden?

In het vorige artikel werd gezegd hoe, bij een of andere crisis in het bestaan, de mens plots onvermoede bronnen aan hulpvaardigheid en moed in zichzelf kan ontdekken. Maar evengoed komt het in dergelijke „grenssituaties“ voor, dat het de mens eensklaps duidelijk wordt, dat hij de onverschrokkenheid een afschuwelijke toestand tegemoet te treden, niet kan opbrengen; dat hij, wanneer dit veel tot algemeen nut zou kunnen opheffen, niet bereid is, eerlijk te zijn ten koste van zichzelf; dat z'n gevoel zich plots koud sluit, omdat hij niet bereid is zichzelf te veel te verliezen aan anderen, die hem niet sympathiek zijn ... Enzovoort.

En op dezelfde wijze als de mens, die groter gaven in zich ontdekt dan hij aanwezig achtte, daar ootmoedig gelukkig door gestemd

geheel, ook al zullen wij zelf de beslissingen moeten nemen. Naar mate ons Verbond uitgroeit, zal het steeds meer behoefte krijgen aan dit soort gesprekken en overwegingen, niet om de enkeling door uitspraken te ontlasten, maar wel om de enkeling de kans te geven zijn geweten in overeenstemming met de gemeenschap te ontwikkelen, eventueel tegen die gemeenschap in, want voor ons staat niet van te voren vast hoe de moraal is.

V. W. D. SCHENK

raakt, is de persoon, die een tekort in zichzelf tegenkomt, geneigd hierdoor in de put te raken (als hij ten minste eerlijk genoeg is dit „tekort“ te willen erkennen!) Het beeld, dat hij van zichzelf mee omdroeg in het leven — meestal vrij trots mee omdroeg — stort ineen.

Wist zo iemand een ietsje meer van de menselijke natuur af dan gewoonlijk het geval is, dan kon deze ineenstorting nooit zo grondig zijn, want dan wist men al wel, dat van de conglomerat van eigenschappen, die samen het innerlijk (en uiterlijk?) van de mens bepalen, er maar weinige zich regelmatig tonen. Neen, dat het zelfs zo is, dat de situatie, waarin men verkeert en/of het wezen van de tegenspelers in het leven (de mensen met wie men te maken krijgt) bepalen, welke eigenschappen in een persoon naar voren zullen komen om te reageren op de onwillekeurig gestelde uitdaging van situatie of karakters. Hierdoor komt het, dat iemand voor de ene mens een totaal ander schepsel kan lijken dan voor een tweede persoon (die dan ook een geheel ander karakter heeft dan de eerste).

Een opmerkelijk persoon gaat op een gegeven ogenblik ontdekken, dat hijzelf op de ene mens totaal anders regaert, dan op een ander. Dat hij b.v. bij de een onmiddellijk last van spraakwater krijgt, bij een tweede gewoonlijk z'n mond houdt, bij een derde graag veel wil zeggen, maar niet goed uit z'n woorden kan komen, enz., enz.

Het is vermoedelijk zelfs zo, dat er veel eigenschappen, driften, in iedereen leven, die — gelukkig — nooit aan bod komen, doordat de uitdaging er toe in onze hedendaagse samenleving zich niet voordoet. De beschaving heeft ons gedresseerd, onze „beste“ kant naar buiten gericht te houden, hetgeen meestal, juist door het „beschaafde“ van onze omgeving, wel lukt ook. Tot dan zo'n „grenssituatie“ intreedt, het ogenblik, waarop alle dressaten krachteloos worden en we eenvoudig met onze gehele, natuurlijke wezen hebben te reageren. In zulke ogenblikken leren we iets over onszelf kennen. Misschien wel zien we plots als een ontzettende afgrond voor ons, de neiging tot doodslaan en vernietigen.

Enige tijd geleden stond er 'n ontstellend berichtje in de krant. Een priester in een Franse provinciestad had een meisje, dat een kind van hem verwachtte, op vreselijke wijze vermoord. Wat moet in de man gebeurd zijn voor hij tot deze daad kwam?! De moordenaar in hem, die oneindig ver in z'n wezen weggedrongen lag — men kiest zich toch niet het priesterambt als men zich een dergelijke eigenschap bewust is? — kon te voorschijn komen, gelokt worden uit z'n verbanning, door de gruwelijk wezenloze tegenspelers: verwrongen seksualiteit, bekrompen moraal van de gemeenschap en de dodelijke angst, van het priestervotstuk te zullen vallen ... Een hond, die zich in het nauw gedreven weet, wordt even gevaarlijk als een wild beest. Bedwongen, gedresseerde eigenschappen in de mens ontwaken in dergelijke situaties tot realiteit en verwoestende kracht.

(Vervolg op pag. 11)

IK denk er ZO over

Op twee manieren uitleggen?

In het nummer van 17 augustus j.l. geeft u een kritische bespreking van een artikelje door mij geschreven in „Hervormd Amsterdam”. Op 23 november j.l. komt u daar op terug en u schrijft: „Maar ds. Stegenga antwoordt niet...”

Blijkbaar is het u volkomen ontgaan dat alleen een antwoord is te verwachten wanneer men zorgt dat de vraag in kwestie ter kennis van de betreffende is gebracht. Ik heb echter nooit het nummer van 17 augustus ontvangen en ook vergat uw redactie het nummer van 23 november mij toe te sturen. Ik heb zelf een paar dagen geleden uw redactie om toezending van de nummers moeten vragen, omdat iemand er mij op attent maakte dat mijn naam in „Mens en Wereld” tot tweemaal toe was genoemd.

En nu de zaak zelf. Uw redacteur begint met zijn lezers mee te delen: „Stijlgevoel is dikwijls niet de sterkste kant van onze schrijvende predikanten. Ook ds. A. Th. Stegenga brengt ons, door, zijn ietwat onbeholpen Nederlands in moeilijkheden...” Even heeft men de neiging te glimlachen over deze schoolmeesterachtige toon en bescheiden op te merken: dat weten we dus! En dan slaagt uw redacteur er in om een eenvoudige berichtje van mijn hand uit ons Amsterdamse kerkblad op twee manieren uit te leggen. Ik vind dat knap gevonden, want het berichtje was, zonder meer duidelijk. Maar mijn tekort aan stijlgevoel en onbeholpen Nederlands maken mij in dezen niet tot oordelen bevoegd, uw redacteur weet het vast veel beter! Alleen zou ik aarzelen willen opmerken dat je ook mensen hebt bij wie „lezen niet hun sterkste kant is”...

Enfin, de zaak waarom het gaat is als volgt. Een hervormd gezin is toen het in nood zat prachtig geholpen door een vrouw die buitenkerkelijk was en lid was van het humanistisch

verbond. Onze wijkzuster kon zo gauw niemand uit de eigen gemeente vinden, die bereid was onmiddellijk hulp te bieden. Ik heb dat openhartig aan de hele Amsterdamse gemeente verteld, het was inderdaad voor ons een beetje pijnlijk, maar ere wie ere toekomt! — Als morgen de humanisten weer boven de christenen te prijzen zijn, hoop ik niet na te laten dit weér openhartig te erkennen.

Eén ding nog ten slotte! De humaniste die geheel pretentieloos het hervormde gezin uit de nood hielp, lijkt mij een betere reclame voor de zaak van het humanisme dan het geschrijf van uw redacteur van „Kritisch Allerlei”, die bovendien nog al vergeetachtig is (zie boven).

A. Th. STEGENGA

(Inderdaad, er is verzuimd ds. Stegenga het nummer van 17 aug. te zenden. Daarvoor onze verontschuldiging. Wij zijn ds. Stegenga overigens zeer erkentelijk, dat hij ons de juiste betekenis van zijn stukje verklaart. Niet, omdat hij aantoonde dat toevallig een humaniste het gezin, waarvan hij melding maakte, uit de moeilijkheden hielp. Als we ons dáarover bijzonder verheugd toonden, zouden wij ons overgeven aan dezelfde hovaardigheid, die wij menen een enkele keer in anderen te moeten laken. Wel, omdat nu tussen hem en ons dit ietwat onaangename misverstand is weggeruimd. Want, ds. Stegenga, wij hebben uw stukje uit „Hervormd Amsterdam” nog eens herlezen en blijven erbij — hoe „schoolmeesterachtig” dat ook moge klinken — dat dit ene woordje „het” tot misverstaan aanleiding moest geven. Mogen wij? ... eindelijk had zij — de wijkzuster — een vrouw, die bereid bleek even in te springen. Zij was lid van het...” enz. Hopen wij overigens: sans rancune? Redactie.

(Vervolg van pag. 10)

Wie is de mens, die een ander wil gaan helpen? In welke situatie, in gezelschap van welke mens(en) komt hij z'n werkelijkste zelf het meest nabij? En wie is de mens, die geholpen wil of moet worden? Wanneer staan zijn eigenschappen het beste geordend om hulp te kunnen assimileren?

Men zou de levende persoon kunnen vergelijken met een zwerfcel, die, naar gelang de omgeving dit vereist, zich steeds veranderend van vorm door het lichaam voortbeweegt. De mens toont zich na kortere of langere perioden telkens een ander, doordat hij zich houdt aangepast op de onwillekeurige eisen van de buitenwereld. Als men na een gesprek met de heer A, die in allerlei problemen verwickeld zit, met hem afspreekt hem over een dag of veertien te zullen komen opzoeken, omdat men (nù) het gevoel heeft hem te zullen kunnen helpen, beseft men niet, dat men op dat tijdstip van over veertien dagen niet geheel meer dezelfde persoon zal zijn (lijken) als nu, evenmin als de heer A, zodat ook problemen (en oplossing hiervoor) een andere indruk zullen opleveren dan nu.

Trouwens, aangezien de mens zichzelf noch de ander ooit werkelijk geheel kent of zal leren kennen, is het wel zeker, dat de door hem aangeboden raad nooit geheel de juiste kan zijn. En deze dingen zullen dan o.a. wel verklaren, waarom zoveel goedbedoelde raadgevingen niet of nauwelijks aanvaard worden.

Met dit inzicht komt alle opvoeden ook wel op 'n wankel voetstuk te staan!

Wat zou er nu dan met het bovenstaande voor ogen, terecht kunnen komen van door kerk, vereniging of publieke opinie aan mensen min of meer opgelegde dwang, hulp aan de naaste-in-nood te gaan verlenen waar werkelijk goed bedoelde hulp al zo weinig kans heeft te slagen? In directe zin beslist uitermate weinig. Maar er zit aan deze zaak een andere kant, die niet over het hoofd gezien mag worden. De hedendaagse mens is, doordat de natuurlijke onderlinge verbondenheid zo diep weggezonden ligt, meestal innerlijk zo eenzaam, dat een min of meer eerlijk gemeend poging — al slaat deze als een tang op een varken — hem te helpen, hem reeds enigszins uit z'n nauwe problemenkringetje haalt en goed doet. Hetgeen op zichzelf niet eens de slechtste hulp is!

Waar het gaat om acties zoals die voor Hongarije, de watersnoodramp, enz., (en in het klein bij een ongeluk, een zieke buur), waar directe, praktische hulp de voornaamste is, ligt de zaak echter geheel anders, omdat hier immers de spontane, natuurlijke hulp van mens tot mens, de oerdrift de ander van de soort bij te staan, aan bod komt. En deze werkt regelrecht uit de diepste onbekende gronden van het menselijke wezen; weet, geheel onbewust, intuitief dus, wat op het gegeven ogenblik gedaan moet worden.

De volgende maal willen we op deze dingen nog even verder ingaan.

M. DEN HERTOOG

Indien U zich in de rijen der humanisten heeft geschaard en bovendien lid is van de P.v.d.A.

sluit U dan aan bij de

**HUMANISTISCHE
WERKGEMEENSCHAP**
in de Partij van de Arbeid!

Vraagt U eens een proefnummer
van ons maandblad
„VERNIEUWING”

Het secretariaat der H.W.G.,
Haagweg 210, Leiden,
verstrekt U gaarne inlichtingen

VREDESACTIE

Radicaal Pacifistisch Maandblad

onder redactie van Dr. W. J. JONG en H. KUYSTEN
Administratie-adres: Postbus 246, Rotterdam
Postgiro 445129 • Abonnementsprijs f 5.— per jaar

De kerkelijken zorgen voor hun wezen door het instandhouden van weeshuizen etc.

Buiten-kerkelijken zorgen voor hun wezen door zich aan te sluiten bij de

WEEZENKAS

Vereniging op de grondslag
van het beginsel:

„Opvoeding zonder geloofsdogma”

Inlichtingen omtrent het lidmaatschap
bij de Secretaris W. DE HAAS,
Adm. de Ruyterweg 234, Amsterdam-W

Adresveranderingen

U kunt de administratie veel werk besparen, door bij verhuizing tijdig uw adreswijziging op te geven aan het Centraal Bureau Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht.

Leden-abonnees in AMSTERDAM kunnen hun adresverandering opgeven aan de Ledenadministratie Amsterdam, Rooseveltlaan 143 II, Amsterdam-Z.

MENS EN WERELD

verschijnt om de veertien dagen

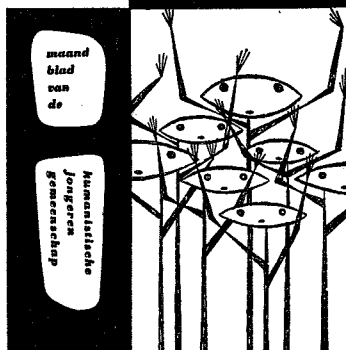
Hoofdredacteur: dr. H. Bonger.

Redactiesecretaris: H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam, Telefoon: 80641.

Administratie, abonnementen en advertenties: Oudegracht 152, Utrecht. Telefoon: 10163. Postgiro 304960, t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht.

Advertentietarieven op aanvraag. Kleine advertenties: f 0,20 per woord. Abonnementsprijs: voor leden van het Humanistisch Verbond f 5,— p. jaar, voor niet-leden f 7,50. Buitenland f 8,—. Losse nummers: f 0,30.

LIBERTYN

Wat leeft er onder de jongeren?

maandblad h.j.g.

redactie secr.: johan hardick,
delistraat 5, enschede

administratie: mr. p. n. arnt-
zeniusweg 16, amsterdam-o.

abonnement f 2.— per jaar

postgiro 584802 t.n.v. penningm.
h.j.g. te hardinxveld-giessendam.

ANTWOORD

op kindervragen geeft de brochure

KINDEREN TUSSEN HUMANISME EN CHRISTENDOM

door A. J. Groenman-Deinum

In deze brochure behandelt de
schrijfster de voorlichting over
de godsdienst in de humanis-
tische gezinsopvoeding.

Prijs f 0,75.

Deze nieuwe uitgave is verkrijgbaar bij
Centraal Bureau Humanistisch Verbond,
Oudegracht 152, Utrecht. Tel. 030-10163,
postgirorekening 304960.

CREMATIE

*Heeft u reeds een
codicil geschreven?
Wacht niet tot het
te laat is.*

*Op verzoek worden
codicil-formulieren
gaarne toegezonden.*

VERENIGING VOOR FACULTATIEVE CREMATIE

Riouwstraat 186, 's-Gravenhage
Telefoon 1700-554797

Verslag I.H.E.U.-congres

Het verslag van het I.H.E.U.-congres gehouden in Londen van 26-31
juli 1957 is tegen betaling van f 5,— verkrijgbaar bij het Centraal
Bureau van het Humanistisch Verbond, Oudegracht 152 te Utrecht.
Giro nr. 304960.

Ongemeubileerde etage of kleine flat

gezocht in Utrecht of omstreken voor dame, die werkzaam is op het Centraal bureau
van het Humanistisch Verbond.

Brieven aan het bureau van dit blad onder no. dec. 6, of telefoon no. 10163.

In het Humanistisch conferentie- en vakantiecentrum „De Ark” te Nunspeet is per 1 maart
1958 vacant de functie van

MEDEWERKSTER

(Humanistische gezindheid)

Deze functie vereist naast de bereidheid in alle huishoudelijke werkzaamheden te assisteren
de tact om met gasten om te gaan.

Salaris nader overeen te komen. Schriftelijke sollicitaties te richten aan „De Ark”, Bel-
védèrelaan 14 te Nunspeet.

AURORA verkoopt zekerheid voor Uw gezin

Waarom zoudt U niet eens praten met één
van onze vertegenwoordigers?

Een telefoontje of een briefje aan
onderstaand adres is voldoende.

N.V. Levensverzekering-Maatschappij

AURORA (opgericht 1887)

Amsterdam - Herengracht 62 - Telefoon 47006-42878

Bespaar ons werk en Uzelf incassokosten door het

abonnementsgeld 1958 voor Mens en Wereld

(voor leden-abonnees f 5,— voor niet leden-abonnees f 7,50 p.j.)

over te maken op postgiro 304960 ten name van
Humanistisch Verbond te Utrecht.

Bij voorbaat onze dank!

Adm. Mens en Wereld

N.B. Betaling voor leden abonnees van Amsterdam Gem. giro no. M-1000 ten name van administratie
„Mens en Wereld”

Adverteer in „Mens en Wereld”

Tarieven op aanvraag — Kleine advertenties: f 0,20 per woord
Administratie Humanistisch Verbond - Oudegracht 152, Utrecht - Tel. 030-10163